

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI

TÜRK DÜNYASI AKADEMİK BAKIŞ

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Turkic World Academic Perspective

"DİLDE, FİKİRDE VE İŞTE BİRLİK"

İSMAİL GASPRALI

CİLT 4 • SAYI 7 • YIL 2024

ÖĞR. GÖR. GÜNEY FERHAT BATIYA ARMAĞAN

TÜRK DÜNYASI AKADEMİK BAKIŞ

Journal of Turkic World Academic Perspective

YAYIN DÖNEMİ
PUBLICATION PERIOD
GÜZ / AUTUMN

YIL YEAR	CİLT VOLUME	SAYI ISSUE
2024	4	7
<i>(Öğr. Gör. Güney Ferhat BATI'ya Armağan)</i>		

E-ISSN: 2791- 8270

DOI: 10.52703/ay

YAYINCI / PUBLISHER

Akademik Yorum

<https://www.akademikyorum.com/>

SAHİBİ/ OWNER

Prof. Dr. Mehmet YÜCE

profdrmehtemyuce@gmail.com

Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü 16059
Görükle/Bursa

EDİTÖR/EDITOR

Prof. Dr. Mehmet YÜCE

profdrmehtemyuce@gmail.com

Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü 16059
Görükle/Bursa

EDİTÖR YARDIMCISILARI/ DEPUTY EDITORS

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ÇELİK

celikmuhammedd@gmail.com

Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü 16059
Bursa/TÜRKİYE

Öğr. Gör. Güney Ferhat BATI

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi (KAÜ), Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü

Lefkoşa/KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ

ALAN EDİTÖRLERİ/SECTION EDITORS

Prof. Dr. Makhsat ALPYSBES

Avrasya Milli Üniversitesi- Kazakistan

YABANCI DİL EDİTÖRÜ / FOREIGN LANGUAGE EDITOR

Prof. Dr. Muhtarhan OROZBAY

BM Kültür Çeşitliliği Örgütü Genel Sekreteri- Kazakistan

Doç. Dr. Shurubu Kayhan

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi- Türkiye

PUBLICATION BOARD / YAZI KURULU

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ÇELİK
Proje Asistanı Nilay AKBULUT

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN	Sakarya Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER	İstanbul Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Bolat MİRZALİYEV	Miras Üniversitesi- Kazakistan
Prof. Dr. Halim KAZAN	İstanbul Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Veysel BOZKURT	İstanbul Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR	İstanbul Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin İNANÇ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Serkan DİLEK	Kastamonu Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. İsmail ŞAHİN	Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU	Karabük Üniversitesi - Türkiye
Prof. Dr. Aysel ERCİŞ	Erzurum Atatürk Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Erol KUTLU	Eskişehir Anadolu Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Gökhan GÜNEYSU	Eskişehir Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Köksal ŞAHİN	Sakarya Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Abdulmecit NUREDDİN	Uluslararası Vizyon Üniversitesi- Makedonya
Doç. Dr. Erdal ŞEN	Fenerbahçe Üniversitesi- Türkiye
Doç. Dr. Süleyman ÖZMEN	İstanbul Rumeli Üniversitesi- Türkiye
Doç. Dr. Kürşad GÜLBELAZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi- Türkiye
Doç. Dr. Davran YOLDAŞEV	Uluslararası K. Ş. Toktomamatov Üniversitesi- Kırgızistan
Doç. Dr. Geray MUSAYEV	Devlet İktisat Üniversitesi- Azerbaycan
Doç. Dr. Oktay KULİYEV	Devlet İktisat Üniversitesi- Azerbaycan
Doç. Dr. Erdem ÖZDEMİR	Bursa Uludağ Üniversitesi- Türkiye
Doç. Dr. M. Hanifi ERCOŞKUN	Atatürk Üniversitesi- Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Çağrı ERGEZER	Uluslararası K. Ş. Toktomamatov Üniversitesi- Kırgızistan
Dr. Muzaffarkhon JONİEV	İmam Tirmizi U. Bilimsel Araştırma Merkezi- Özbekistan

DANIŞMA KURULU / SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Fadıl HOCA	Uluslararası Vizyon Üniversitesi- Makedonya
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ	Bursa Uludağ Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Veysel BOZKURT	İstanbul Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Mensur NUREDDİN	Uluslararası Vizyon Üniversitesi- Makedonya

Prof. Dr. Recai COŞKUN
Prof. Dr. Elmira HURİBAEVA
Prof. Dr. Muhtarhan OROZBAY
Doç. Dr. Fariz AHMEDOV
Doç. Dr. Maria KOÇKORBAEVA
Doç. Dr. Atilla JORMA
Doç. Dr. Raqıf KASIMOV
Dr. Öğr. Üyesi Muhittin ZÜGÜL
Öğr. Gör. Yusif ALİYEV
Közhan YAZGAN
Abdirimov Bekzod MURATOVİÇ

İzmir Bakırçay Üniversitesi-Türkiye
Uluslararası K. Ş. Toktomamatov Üniversitesi Kırgızistan
BM Dünya Kültür Çeşitliliği Örgütü Gen. Sek.-Kazakistan
Devlet İktisat Üniversitesi- Azerbaycan
Kyrgyz Economic University- Kırgızistan
Uluslararası Vizyon Üniversitesi- Makedonya
Devlet İktisat Üniversitesi- Azerbaycan
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi- Türkiye
Devlet İktisat Üniversitesi- Azerbaycan
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Başkanı -Türkiye
Özbekistan Cumhuriyeti Maneviyat ve Marifet Merkezi
Harezm Bölgesi Başkanı- Özbekistan

BU SAYININ HAKEMLERİ/ REFEREES FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Halil İbrahim AYDIN
Doç. Dr. Damla ÖZSOY
Doç. Dr. Arif ÇETİN
Doç. Dr. Davran YOLDASHEV
Dr. Öğr. Üyesi Tunç DEMİRTAŞ
Dr. Ahmet YILDIRIM
Dr. Haluk DOĞAN

Batman Üniversitesi- Türkiye
Yalova Üniversitesi- Türkiye
Marmara Üniversitesi- Türkiye
Uluslararası Toktomamatov Üniversitesi- Kırgızistan
Mersin üniversitesi- Türkiye
Milli Eğitim Bakanlığı- Türkiye
Manisa Celal Bayar Üniversitesi- Türkiye

İNDEKSLER ve DİZİNLER / INDEXES and PLATFORMS

Dergi adresinden ulaşılabilecektir.

YAYIN HAKLARI/ PUBLICATION RIGHTS

Bu dergide yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir. Articles published in this journal represent only the views of the contributors.

Copyright © 2020.

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, Akademik Yorum platformu'nun yazılı izni olmadan, fotokopi yoluyla veya elektronik, mekanik ve sair suretlerle kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz, kayda alınamaz.

All rights reserved. No part of this publication may be copied, reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by means, without the prior expressed permission in writing of the Akademik Yorum platform.

Copyright © 2020.

Dergi açık erişimlidir (CC BY-NC)./ The journal is open access (CC BY-NC).
Derginin hiçbir aşamasında yazarlardan hiçbir ad altında ücret talep edilmemektedir./
No fee is charged to the authors under any name at any stage of the journal.

Dergi tamamen ücretsizdir./ The journal is completely free.

İLETİŞİM / CONTACT

Akademik Yorum
info@akademikyorum.com
<https://www.akademikyorum.com/>

TABLE OF CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi/Research article

2024 AVRUPA FUTBOL ŞAMPİYONASINA KATILAN TAKIMLARIN KADRO DEĞERLERİ, LEJYONER OYUNCU SAYILARI VE FIFA DÜNYA SIRALAMASI AÇISINDAN İNCELENMESİ

ANALYSIS OF 2024 EUROPEAN FOOTBALL CHAMPIONSHIP TEAMS IN TERMS OF SQUAD VALUES, NUMBER OF LEGIONNAIRE PLAYERS AND FIFA WORLD RANKING (1- 16)

[Ruşen İLBASAN](#)- [Serkan AYÇİL](#)- [Hüseyin ŞUEKİNCİ](#)- [Murat AY](#)

Araştırma Makalesi/Research article

TÜRK DEVLETLERİ AÇISINDAN ZENGEZUR KORİDORU'NUN ÖNEMİ

THE IMPORTANCE OF THE ZANGEZUR CORRIDOR FOR TURKISH STATES (17- 37)

[Mehmet YÜCE](#)

Araştırma Makalesi/Research article

BAĞIMSIZLIK SONRASI KIRGIZ CUMHURİYETİ'NİN GELİŞİMİNDE YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ: GELİŞMELER VE ZORLUKLAR

HIGHER EDUCATION SYSTEM IN THE DEVELOPMENT OF THE POST-INDEPENDENCE KYRGYZ REPUBLIC: DEVELOPMENTS AND CHALLENGES (38- 64)

[Cholpon KAMBAROVA](#)

2024 AVRUPA FUTBOL ŞAMPİYONASINA KATILAN TAKIMLARIN KADRO DEĞERLERİ, LEJYONER OYUNCU SAYILARI VE FIFA DÜNYA SIRALAMASI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ruşen İLBASAN* Serkan AYCİL* Hüseyin ŞUEKİNCİ* Murat AY*

Özet

Bu çalışmada amaç 2024 Avrupa Futbol Şampiyonasında yer alan milli takımların kadro değerleri, ülke dışında oynayan futbolcu sayıları ve FIFA dünya sıralamalarında topladıkları puanların birbirleri ile olan ilişkisini anlamlandırmaya çalışmaktır. Buna göre fifa.com web sayfasından takımların dünya sıralamasında topladıkları puanlar ile transfermarkt.com web sayfasından takımların kadro değerleri ve lejyoner oyuncu sayılarına ulaşılmış olup elde edilen veriler Pearson korelasyon tekniği ile SPSS 22 paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. 0.05 anlam düzeyinde Pearson korelasyon analizi ile çözümlenen veriler ışığında takımların kadro değerleri ve FIFA dünya sıralamasındaki değeri (p değeri 0.81) bulunmuştur. Bu bağlamda Lejyoner oyuncu sayısı ve FIFA dünya sıralaması arasındaki p değeri -0.516 olarak kadro değerleri ile Lejyoner oyuncu sayısı arasındaki p değeri ise -0.678 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar milli takımların kadro değerlerinin FIFA sıralamasındaki başarılarıyla doğrudan ilişkili olduğunu ancak daha fazla lejyoner oyuncuya sahip olmanın FIFA sıralamasındaki başarıyı olumsuzda etkileyebileceğini göstermektedir. Bu bulgular futbol federasyonlarının ve milli takım antrenörlerinin oyuncu seçimi ve geliştirme stratejilerini gözden geçirmeleri açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Futbol Şampiyonası, Lejyoner Futbolcular, Kadro Değerleri.

ANALYSIS OF 2024 EUROPEAN FOOTBALL CHAMPIONSHIP TEAMS IN TERMS OF SQUAD VALUES, NUMBER OF LEGIONNAIRE PLAYERS AND FIFA WORLD RANKING

Abstract

The aim of the research is to try to make sense of the relationship between the squad values of the national teams taking part in the 2024 European Football Championship, the number of players playing abroad and the points they have collected in the FIFA world rankings. Accordingly, the points collected by the teams in the world

* Öğretim Görevlisi, İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, rusen.ilbasan@medipol.edu.tr.
* Bağımsız Araştırmacı, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, sserkan.aycil@gmail.com.
* Bağımsız Araştırmacı, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, huseyinsuekinci@gmail.com.
* Bağımsız Araştırmacı, Millî Eğitim Bakanlığı, muratay2005@gmail.com.

rankings from the fifa.com web page and the roster values and the number of legionnaire players of the teams from the transfermarkt.com web page were accessed and the data obtained were analyzed with the help of SPSS 22 package program with Pearson correlation technique. At 0.05 level of significance, in the light of the data analyzed with Pearson correlation analysis, the squad values of the teams and their value in the FIFA world ranking (p value 0.81) were found. In this context, the p value between the number of legionnaire players and FIFA world ranking was found as -0.516 and the p value between the squad values and the number of legionnaire players was found as -0.678. These results show that the squad values of national teams are directly related to their success in the FIFA rankings, but having more legionnaire players can also negatively affect the success in the FIFA rankings. These findings provide important clues for football federations and national team coaches to review their player selection and development strategies.

Keywords: European Football Championship, Legionnaire Footballers, Squad Values.

GİRİŞ

Dünya genelindeki milyarlarca insan tarafından ilgiyle takip edilen futbol popüler spor dalları arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Her yıl kulüpler bazında düzenlenen yerel ve uluslararası turnuvalarla birlikte ülkelerin milli takımlarının maçları daha da önem kazanmıştır. Bu bağlamda dört yılda bir düzenlenen Dünya Kupası'ndan sonraki en önemli organizasyonun ise Avrupa Futbol Şampiyonası olduğu söylenebilir.

Dünya futbolunun merkezi konumundaki Avrupa kıtasında ise UEFA'ya kayıtlı 54 ülke takımının katılımı ile oluşan Avrupa Futbol Şampiyonası organizasyonu bulunmaktadır. Eleme turları ile başlayan sürece, elemelerde başarılı olan takımlar ve ev sahibi ülkenin takımı dâhil edilmektedir. Buna göre toplam 24 takım Avrupa Futbol Şampiyonası finallerinde mücadele etmektedir (UEFA, "History", t.y.; UEFA, "Euro2024", t.y.).

Çalışmanın amacını UEFA Dünya Kupası finallerine katılan takımların kadro değerleri toplamını, lejyoner sporcu sayısını ve FIFA dünya sıralamasında topladıkları puanlar arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışmaktır.

Bu bağlamda 2024 yılında gerçekleşecek olan 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası'nda yer alan takımların kadro değerleri ve yurt dışında oynayan lejyoner oyuncu sayıları FIFA dünya sıralamasında topladıkları puanlar yönünden analiz edilmiştir. Bu bağlamda Sobiad Atıf Dizini, Ulusal Tez Merkezi, ResearchGate ve DergiPark Akademik indekslerinde literatür taraması yapılmıştır. Yapılan tarama sonucunda bu çalışmanın ilgili içerikte yapılmış ilk özgün çalışma olduğu görülmüştür.

Araştırmanın evreni, 2024 Avrupa Şampiyonası'nda yer alacak olan 24 takımdan oluşmaktadır. Evrenin tamamına örneklem olarak ulaşıldığı için 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası elemelerinde yer alacak olan takımların geniş oyuncu havuzunda bulunan bütün oyuncular veri olarak dâhil edilmiştir. Oyuncuların istatistiki verilerine ise bu konuda geniş araştırma ağı bulunan ve dünya futbol piyasası tarafından da referans olarak kabul edilen transfermarkt.com web sayfasından erişilmiştir. Verilerin birbiri ile olan ilişkisi ise Pearson Korelasyon analizi tekniği ile SPSS 22 paket programında incelenerek sonuçlara ulaşılmıştır.

1. FUTBOLUN ORTAYA ÇIKIŞI VE DÜNYADAKİ GELİŞİMİ

Belirli bir alan içerisinde hücum ve müdafaa güdüsü ile oynanan futbol, gol atıp gol yememe esasına dayanan ve sonucun kalelere atılan gollerle belirlendiği bir oyun türüdür. Futbolun tam olarak nerede ve ne zaman oynandığı tam olarak bilinmemekle birlikte Roma döneminde askerler arasında eğitim amaçlı oynandığı varsayılmaktadır. Buna göre oyunun temel niteliklerinin Harpastum adlı oyundan alındığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra Orta Çağ'da Roma askerleri ile Fransızların oynadıkları LeSoui oyununun da futbola benzediği ifade edilmektedir (Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, 1992: 7-18).

Modern futbolun temellerinin 17. yüzyılda İngiltere'de atıldığı düşünülmektedir. Halk arasında yaygın bir biçimde gelişimini sürdüren futbolun asiller arasında hızla yayıldığı görülmüştür. Buna göre futbolun 1848 yılının sonuna kadar İngiltere'nin birçok bölgesinde birbirinden farklı kurallar ile oynanan bir oyun olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak 1848 yılının sonlarında getirilen Cambridge Kuralları ile futbolun her yerde standart kurallar çerçevesinde oynanması amaçlanmıştır (Arıpınar, 1992; Donuk ve Şenduran, 2006). Ayrıca bu sayede 1857'de Cambridge Üniversitesi öğrencileri tarafından Sheffield Club adlı ilk resmî futbol kulübü de kurulmuştur. Akabinde 26 Ekim 1863'te Londra'da 11 kulüp bir araya gelerek İngiltere Futbol Federasyonu'nu (Football Association) kurmuştur. Bu atılım modern futbolun başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, 1992; Akşar, 2005).

Sonraki süreçte 1889'da Danimarka ve Hollanda'da kurulan federasyonlarla birlikte futbol Avrupa kıtasında yayılmaya başlamıştır. Amerika kıtasında ise ilk futbol federasyonu 1893'te Arjantin'de kurulmuştur (Futbol Ekonomisi, 2010).

1950'li yılların başlarına gelindiğinde FIFA (Fédération Internationale de Football Association/Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği) üyelikleri devam eden bazı Avrupa ülkeleri Avrupa Futbol Birliği (UEFA) adı altında birleşmek için görüşmelerde bulunmuştur. Buna göre ilk görüşmeler 1952'de İsviçre ve Finlandiya'da sonrakiler ise 1953'te Fransa'da yapılmıştır. Nihayetinde 2 Mart 1955'te İsviçre merkezli olarak kurulan UEFA, 29 üye ülke ile faaliyetlerine başlamıştır (Tercüman Gazetesi, 1981). Zaman içerisinde katılım yoğunluğu artan UEFA'nın 2017 yılı itibarıyla üye ülke sayısı 54'e çıkmıştır (UEFA, "History", t.y.).

Zaman içerisinde dünya toplumlarının büyük bir kısmı tarafından önemsenen futbol ekonomisi, siyaset ve kültür kavramlarıyla etkileşim içerisine girerek yapılan birçok bilimsel çalışmaya konu olmuştur. Oynanabilirliği kolay olan bu oyun türünde heyecan ve seyir zevki üst noktadadır. Kitleler tarafından bu denli ilgiyle takip edilen futbol bir spor branşı olmanın ötesine geçmiş ve başlı başına kazançlı bir sektör hâline dönüşmüştür (Emre, 2000; Yüksel ve ark., 1998; Apaydın ve Akkurt, 1996).

2. TÜRK FUTBOLUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türk tarihinde modern futbol oyununa benzer yönleri bulunan "Tepük" isimli oyunun ilk defa Orta Asya'da oynandığı görülmektedir. Tepük kelimesinin tekmelemek ya da tekme atmak anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Bu oyun deri malzemeden yapılmış olan topun, eller kullanılmadan belirlenmiş çizgiler içerisinde oynanması esasına dayanmaktadır. Bu nedenle "Tepük" isimli oyunun günümüzdeki modern futbol oyunuyla bağlantılı bir oyun türü olduğuna dair varsayımlar ortaya çıkmıştır (Karabacak, 2021:25-28). Buna göre Tepük oyununu Çinlilerde olduğu gibi Türklerin de askeri çevik ve hareket becerilerini arttırmak için oynadığı düşünülmektedir (Donuk ve Şenduran, 2006:75-76).

Modern futbol Anadolu'ya İngiltere'deki asker, denizci, misyoner, öğrenci ve tüccarların gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucunda ulaşmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti döneminde İzmir çevresinde yaşayan İngilizlerin boş vakitlerini değerlendirmek için oynadığı futbol, kısa zamanda ülke genelinde yaygınlaşmıştır (Dever, 2013).

İngilizler ile diğer gayrimüslim toplulukların yoğun olarak yaşadığı İstanbul'da ise diğer illere nazaran daha hızlı bir yaygınlaşma görülmüştür. Dönemin Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit Han futbol oynayan toplulukların mevcut otorite karşı bir tehdit oluşturacağını

düşündüğü için Türklerin futbol oynamasını yasaklamıştır (Arıpınar, 1992:8-11). Bütün engelleme ve baskılara rağmen oyuncuların önemli bir kısmının Türklerden oluştuğu “Siyah Çoraplılar Futbol Takımı” kurulmuş ve ilk maçta futbolcular yakalandığı için takım dağıtılmıştır (Ongan ve ark., 2010:55-61). 1903'te İngiliz ve Rumlar vasıtasıyla kurulan Moda Futbol Kulübü ise ilk futbol kulübü olmuştur (Arıpınar, 1992; Karabacak, 2021). Yine İngilizler ve Rumlar tarafından kurulan Kadıköy Spor Kulübü ile Elpis ve Imogene adlı futbol kulüplerinin kendi içerisinde yer aldığı “Pazar Ligi” İstanbul'da gayrimüslimlerin aralarında oynadıkları ilk futbol ligi olmuştur (Dever, 2013; Karabacak, 2021).

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Türkler arasında futbol hızlı bir şekilde yaygınlaşmaya başlamıştır. İstanbul'da kurulan ligin ardından Anadolu'nun birçok şehrinde futbol ligleri organize edilmiştir (Devecioğlu ve ark., 2014; Karabacak, 2021:26). Bu bağlamda ilk futbol teşkilatı 1922'de Türk İdman Cemiyeti adıyla kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte cemiyetin adı ülkenin bütününe kapsayacak biçimde Türkiye Futbol Federasyonu olarak değiştirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren futbolla alakalı ciddi atılımlar gerçekleştiren Türkiye, 21 Mayıs 1923 tarihinde FIFA'nın 26. üyesi olmuştur (Dever, 2013; Devecioğlu ve ark., 2014:42; Karabacak, 2021:27).

3. AVRUPA FUTBOL ŞAMPİYONASI

Dört yılda bir düzenlenen Avrupa Futbol Şampiyonası Dünya Kupası'nın ardından ulusal takımlar düzeyinde düzenlenen en önemli organizasyonlardan birisidir. Organizasyonun yapılma fikri 1927'de Fransa Futbol Federasyonu'nda genel sekreterlik görevinde bulunan Henri Deleuanay tarafından ortaya atılmıştır. 1957'de UEFA kongresinde gündeme getirilen bu fikir, 33 yıl aradan sonra hayata geçirilmiştir. 1960 yılında Avrupa Uluslar Kupası adıyla ilk organizasyon gerçekleşmiştir. 1968 yılında İtalya'da yapılan üçüncü organizasyonda ise turnuvanın adı Avrupa Futbol Şampiyonası olarak değiştirilmiştir (Arıpınar, 1992).

UEFA'ya bağlı bulunan ülke takımları Avrupa Futbol Şampiyonası finallerine katılmak için öncelikle eleme grubunda mücadele etmektedir. Yapılan elemeler sonrasında başarılı olan takımlar finallere katılma hakkını kazanmaktadır. Elemelerin aksine finaller, önceden belirlenen ülke veya ülkelerin ev sahipliğinde gerçekleşmektedir. Ev sahibi ülke ya da ülkeler ise turnuvaya doğrudan katılım sağlamaktadır (UEFA, “History”, t.y.).

Finallerde ilk önce grup sistemine göre maçlar oynanmakta sonrasında gruptan başarıyla ayrılan 8 takım çeyrek final maçlarına çıkmaktadır. Son olarak yarı final, final maçları ve şampiyon takım belli olmaktadır. 2016 Avrupa Futbol Şampiyonası'nda ise finallere ilk defa 24 takımın katılmasına karar verilmiştir.

Tablo 1: 1960-2020 Yılları Arasında Avrupa Şampiyonası'nı Kazanan Ülkeler

Ülkeler	Şampiyonluk Sayısı	Kazandığı Yıllar
Almanya	3	1972-1980-1996
İspanya	3	1964-2008-2012
İtalya	2	1968-2020
Fransa	2	1984-2000
Sovyetler Birliği	1	1960
Çekya	1	1976
Portekiz	1	2016
Hollanda	1	1988
Danimarka	1	1992
Yunanistan	1	2004

Kaynak: UEFA, "History". (t.y). <https://www.uefa.com/uefaeuro/history>, (Erişim Tarihi:10.06.2024).

Tablo 1.'de Avrupa Futbol Şampiyonası finalleri tarihinde en çok şampiyonluğa ulaşmış ülkeler ve kazandıkları yıllar verilmiştir. Almanya ve Türkiye 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası ev sahipliği için 2017 yılının mart ayında adaylık dosyalarını teslim etmiştir. Eylül 2018'de İsviçre'nin Nyon kentinde yapılan oylamada UEFA İcra Komitesi yetkililerinden 14 oy alan Almanya organizasyona ev sahipliği yapma hakkını kazanmıştır.

Tablo 2: 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası Finallerine Katılmaya Hak Kazanan Ülkeler

Finallere Katılan Ülkeler	Katılım Durumu
Almanya	Ev Sahibi
Türkiye	Grup Aşaması
İngiltere	Grup Aşaması
Fransa	Grup Aşaması
Belçika	Grup Aşaması
İspanya	Grup Aşaması
Portekiz	Grup Aşaması
Hollanda	Grup Aşaması
İtalya	Grup Aşaması
Hırvatistan	Grup Aşaması
İsviçre	Grup Aşaması
Danimarka	Grup Aşaması
Avusturya	Grup Aşaması
Macaristan	Grup Aşaması
İsveç	Grup Aşaması
Sırbistan	Grup Aşaması
İskoçya	Grup Aşaması
Romanya	Grup Aşaması
Slovakya	Grup Aşaması
Slovenya	Grup Aşaması
Arnavutluk	Grup Aşaması
Ukrayna	Play-off
Gürcistan	Play-off
Polonya	Play-off

Kaynak: UEFA, "Euro2024". (t.y.). <https://www.uefa.com/euro2024/>, (Erişim Tarihi:10.06.2024).

Tablo 2.'de Avrupa Futbol Şampiyonası finallerine katılmaya hak kazanan ülkeler verilmiştir. Ev sahibi Almanya ve UEFA Organizasyonlarından süresiz olarak men edilen Rusya haricindeki 53 takım toplam 10 grupta mücadele etmiştir. Oynanan 239 müsabaka sonucunda 20 takım doğrudan, 3 takım ise Play-off turu neticesinde finallere katılmaya hak kazanmıştır.

4. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın bu bölümünde “Avrupa Futbol Şampiyonası, lejyoner sporcular ve futbol takımlarının kadro değerleri” anahtar kelimeleri ile aramalar yapılmıştır. Yapılan aramalarda farklı tarihlerde düzenlenen organizasyonlara ve oyun içi analizleri içeren çalışmalara rastlanmıştır. Buna göre:

Acak ve Kurak (2018), yaptıkları çalışmada 2016 Avrupa Futbol Şampiyonası'nda yarı finale kalan dört takımı gerçekleştirdikleri hücum varyasyonlarına göre incelemiştir. Buna göre yenilikleri planlı bir şekilde sahaya yansıtan ve skora göre çeşitli varyasyonları uygulayabilen takımların daha başarılı olduğu sonucun ulaşılmıştır.

Ağyol ve Tanyeri (2022), yaptıkları çalışmada 2020 Avrupa Futbol Şampiyonası'nı atılan gollerin teknik analizi yönünden incelemiştir. Atılan 142 gol üzerinden yapılan araştırmada, orta saha oyuncularının günümüz modern futbolu için önemi ortaya konmuştur. Sonuç olarak toplam gollerin önemli bir kısmını atan orta saha oyuncularının atak başlatma yönünden diğer mevkide oynayan oyunculardan ayrılarak daha başarılı oldukları görülmüştür.

Bayarslan ve Yorulmazlar (2022), yaptıkları çalışmada 1960 ile 2021 yılları arasında Avrupa Futbol Şampiyonası'nı kazanan takımların teknik direktörlerini deneyim yönünden incelemiştir. Doküman analizi yöntemiyle toplanan verilere göre, ortalama bir deneyim sonrasında milli takımın başına geçen teknik direktörlerde, genel deneyim ve aktif çalışma süresinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kuvvetli (2023), yaptığı çalışmada 2000-2020 yılları arasında düzenlenen organizasyonlarda şampiyon olan ülkeleri çeşitli değişkenler açısından analiz etmiştir. Buna göre çeyrek final ve daha üst turlara ulaşan ülkelerin başarısında Avrupa'nın 5 büyük liginden gelen oyuncu sayısı ile FIFA sıralamasındaki konumlarının pozitif yönde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5. MATERYAL & METOT

5.1. Araştırma Deseni

2024 yılında gerçekleştirilecek olan 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası'nda yer alan takımların kadro değerleri, yurt dışında oynayan lejyoner oyuncu sayıları ve FIFA dünya sıralamasında topladıkları puanlar yönünden analiz edilmiştir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden olan tarama ve korelasyon analizi tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda Sobiad Atıf Dizini, Ulusal Tez Merkezi, ResearchGate ve DergiPark Akademik indekslerinde literatür taraması yapılmıştır. Oyuncuların istatistikî verilerine ise bu konuda bütün dünyada referans kaynaklardan birisi olarak kabul edilen transfermarkt.com web sayfasından erişilmiştir. Verilerin birbiri ile olan ilişkisinin analizi için Pearson Korelasyon analiz tekniği kullanılmış olup SPSS 22 paket programında incelenerek sonuca bağlanmıştır.

5.2. Araştırma Grubu

Araştırmanın evrenini 2024 Avrupa Şampiyonası'nda yer alacak olan 24 takım oluşturmaktadır. Evrenin tamamına örneklem olarak ulaşıldığı için 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası elemelerinde yer alacak olan takımların geniş oyuncu havuzunda bulunan bütün oyuncular veri olarak yer almıştır.

6. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde Avrupa Futbol Şampiyonası finallerine katılan 24 takımının 2022 tarihli eleme turlarından bu yana kadrolarında bulunan oyuncularının toplam değerleri ile bu ülkelerin FIFA dünya sıralamasından elde ettikleri puanlar ve takımların ülke dışında oynayan lejyoner sporcu sayıları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 3: Avrupa Futbol Şampiyonası Finallerine Katılan Takımların Kadro Değerleri

Ülkeler	Kadro (Milyon Euro)
İngiltere	1.780.000.000
Fransa	1.230.000.000
Portekiz	1.030.000.000
İspanya	1.010.000.000
Almanya	898.000.000
Hollanda	815.000.000
İtalya	758.000.000
Belçika	586.000.000
Danimarka	418.000.000
Türkiye	354.800.000
Ukrayna	344.700.000
İsveç	336.800.000
Hırvatistan	332.900.000
Sırbistan	318.300.000

İsviçre	298.700.000
Avusturya	245.500.000
Polonya	218.600.000
İskoçya	214.350.000
Slovakya	169.250.000
Macaristan	164.950.000
Gürcistan	153.400.000
Slovenya	149.350.000
Arnavutluk	107.200.000
Romanya	90.230.000

Kaynak: Transfermarkt (2024a), <https://www.transfermarkt.com.tr/europameisterschaft-2024/startseite/pokalwettbewerb/EM24>, (Erişim Tarihi:13.06.2024).

Tablo 3.'te 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası finallerine katılmaya hak kazanan 24 takımın kadro değerleri yer almaktadır. Kadrodaki her oyuncuya ait değerinin kümülatif olarak toplanmasıyla ilgili ülkenin toplam kadro değeri tespit edilmektedir. Buna göre en yüksek kadro değerine sahip takımın İngiltere olduğu görülmektedir. Kadro değeri 1 milyar Euro'nun üzerinde olan diğer takımlar ise Fransa, Portekiz ve İspanya olarak sıralanmıştır.

Tablo 4: Avrupa Futbol Şampiyonası Finallerine Katılan Takımların FIFA Puanları

Ülkeler	FİFA Puanı
Fransa	1841
İngiltere	1795
Belçika	1795
Portekiz	1748
Hollanda	1742
İspanya	1728
İtalya	1725
Hırvatistan	1721
Almanya	1644
İsviçre	1616
Danimarka	1603
Ukrayna	1569
Avusturya	1555
Macaristan	1532
İsveç	1532
Polonya	1531
Sırbistan	1514
İskoçya	1497
Türkiye	1496
Romanya	1468
Slovakya	1462
Slovenya	1428
Arnavutluk	1375
Gürcistan	1334

Kaynak: FIFA, (2024), "Argentina rule the Ranking roost as Spain soar", <https://www.fifa.com/en/tournaments/mens/worldcup/canadamexicousa2026/articles/argentina-rule-the-ranking-roost-as-spain-soar>, (Erişim Tarihi: 30.05.2024).

Tablo 4.'te 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası finallerine katılmaya hak kazanan 24 takımın FIFA ülkeler sıralamasında topladıkları puanlar yer almaktadır. Takımların elde ettikleri puanlara FIFA'nın 4 Nisan 2024 tarihinde açıkladığı tablolardan erişilmiştir. En yüksek

puana sahip takımın Fransa olduğu anlaşılmaktadır. Fransa'yı ise sırasıyla İngiltere, Belçika, Portekiz ve Hollanda'nın izlediği görülmüştür. En az sayıda puan toplayan takımın, tarihinde ilk kez Avrupa Şampiyonası finallerine katılmaya hak kazanan Gürcistan olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5: Avrupa Futbol Şampiyonası Finallerine Katılan Takımların Lejyoner Oyuncu Sayıları

Ülkeler	Lejyoner Oyuncu Sayısı
İngiltere	2
İtalya	3
Almanya	6
İspanya	7
Ukrayna	12
Macaristan	17
Fransa	18
İskoçya	18
Romanya	19
Türkiye	19
Avusturya	20
Hırvatistan	20
Hollanda	20
Portekiz	20
Belçika	22
İsveç	22
Sırbistan	23
Gürcistan	24
Polonya	25
Danimarka	26
İsviçre	26
Slovakya	26
Slovenya	26
Arnavutluk	27

Kaynak: Transfermarkt (2024b), <https://www.transfermarkt.com.tr/turkei/startseite/verein/3381>, (Erişim Tarihi:13.06.2024).

Tablo 5.'te 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası Finallerine katılmaya hak kazanan 24 takımın kadrodaki oyuncu sayısı ve lejyoner oyuncu sayıları verilmiştir. Elemelere, kendi ülkeleri dışındaki liglerde oynayan oyuncular ile ulusal takımların geniş kadro havuzlarında yer alan futbolcular dâhil edilmiştir. Buna göre İngiltere'nin en az lejyoner sporcuya sahip ülke olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan sıralamada ise İngiltere'yi sırasıyla İtalya, Almanya ve İspanya'nın takip ettiği görülmektedir. Ayrıca en fazla lejyoner oyuncuya sahip takımın Avrupa Şampiyonası Finallerine ilk kez katılan Arnavutluk olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Ülke Liglerinin Toplam Kadro Değerleri ve UEFA Sıralamaları

Ülkeler	Toplam Kadro Değeri	UEFA Sıralaması
İngiltere	11.270.000.000	1
İtalya	4.790.000.000	2
İspanya	5.000.000.000	3
Almanya	4.430.000.000	4
Fransa	3.740.000.000	5

Kaynak: Transfermarkt (2024a), <https://www.transfermarkt.com.tr/europameisterschaft-2024/startseite/pokalwettbewerb/EM24>, (Erişim Tarihi:13.06.2024).

Tablo 6.'da 2023-2024 sezonunda Avrupa'nın en büyük beş liginde oynayan oyuncuların değerleri toplamı Euro cinsinden verilmiştir.

Tablo 7: Kadro Değerleri ile FIFA Sıralaması Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Analizi

Kadro değerleri	FIFA Sıralaması	
	Pearson Correlation	0,810
Sig. (2-tailed)	0,000	
N	24	

*p<0,05

Tablo 7.'de görüldüğü üzere kadro değerleri ve FIFA sıralaması arasında istatistiksel olarak anlamlı (p<0,05), pozitif yönlü ve kuvvetli bir ilişki vardır (r: 0,810).

Tablo 8: Lejyoner Oyuncu Sayısı ile FIFA Sıralaması Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Analizi

Lejyoner Oyuncu Sayısı	FIFA Sıralaması	
	Pearson Correlation	-0,516
Sig. (2-tailed)	0,010	
N	24	

*p<0,05

Tablo 8.'de görüldüğü üzere lejyoner oyuncu sayısı ile FIFA sıralaması arasında istatistiksel olarak anlamlı (p<0,05), negatif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki vardır (r: -0,516).

Tablo 9: Kadro Değerleri ile Lejyoner Oyuncu Sayısı Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Analizi

Lejyoner Oyuncu Sayısı	Kadro Değerleri	
	Pearson Correlation	-0,678
Sig. (2-tailed)	0,000	
N	24	

*p<0,05

Tablo 9'da görüldüğü üzere lejyoner oyuncu sayısı ile kadro değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki vardır (r: -0,678).

SONUÇ

2024 Avrupa Futbol Şampiyonası'na katılan takımların kadro değerleri ve lejyoner oyuncu sayılarının FIFA dünya sıralaması yönünden analiz edildiği çalışmada Tablo 3'te en yüksek kadro değerine sahip takımın İngiltere, en düşük kadro değerine sahip takımın ise Romanya olduğu görülmüştür. Takımların kadro değerine etki eden en önemli faktörün kadrodaki oyuncuların oynadığı ligler olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda oyuncuları Avrupa'nın beş büyük liginde oynayan takımların kadro değerlerinin ise daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Çalışmanın sonuçları incelendiğinde, ülke takımlarının başarılı olmalarının anahtar faktörlerinden birisinin de kadrolarındaki futbolcuların değeri olduğu görülmüştür. Rekabetin yüksek olduğu ve daha fazla market değerine sahip ülkelerin sıralandığı Tablo 6’da ise ülke liglerinde oynayan futbolcuları kadrolarında bulunduran takımların daha başarılı olduğu belirlenmiştir. İngiltere, İspanya, Almanya ve İtalya gibi Avrupa’nın en büyük liglerine sahip ülkelerin, ülke dışına daha az futbolcu gönderdiği görülmüş ve aynı zamanda bu liglerde oynayan oyuncuların ligin yüksek market değeri sebebiyle daha yüksek parasal karşılık ile değer kazandığı anlaşılmıştır. Fransa, Belçika, Portekiz, Hollanda ve Hırvatistan gibi ülkelerin FIFA sıralamasındaki başarılarını, büyük liglerde oynayan lejyoner futbolculardan ve kendi ülke liglerindeki rekabet ortamında yetişen futbolculardan sağladığı belirlenmiştir. Gürcistan, Romanya, Arnavutluk, Slovakya ve Slovenya gibi FIFA sıralamasında daha gerilerde kalan ülkelerin kadrolarında çok fazla sayıda lejyoner futbolcu bulunmasına rağmen, bu oyuncuların önemli bir kısmının daha düşük profile sahip liglerde oynadıkları saptanmıştır.

Yurt dışına yapılan oyuncu ihracı ve kadrolarda fazla bulunan lejyoner futbolcu sayısının başarı açısından başlı başına yeterli bir ölçüt olarak kabul edilemeyeceği çalışmanın sonucunda analiz edilmiştir. Bunun yanı sıra büyük liglere sahip ülkeler ile büyük liglere oyuncu gönderen ülkelerin başarı sıralamasında daha üst sıralarda yer aldığı anlaşılmıştır. Ayrıca başarı sıralaması yüksek olan ülkelerin rekabet düzeyi yüksek olan liglere sahip olduğu görülmüştür.

Türkiye açısından yapılan durum değerlemesine göre FIFA dünya sıralamasında 1496 puan ile 40. sırada yer alan Türk Milli Takımı’nın yaklaşık 355 milyon Euro değere sahip olduğu görülmüştür. 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası elemelerinde ise oyuncu havuzu kadrosunda bulunan 19 adet lejyoner futbolcunun kendisine yer bulduğu anlaşılmıştır. Toplam kadro değeri açısından Türkiye’nin gerisinde bulunan İskoçya, Sırbistan, Hırvatistan, Polonya, İsveç, Macaristan, Avusturya, Ukrayna ve İsviçre gibi ülkelerin FIFA sıralamasında Türkiye’nin önünde yer aldığı görülmüştür. Bu bağlamda Türkiye Milli Takımı’nın mevcut kadro değerini sportif başarı olarak sahaya yansıtamadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin yerel ligi olan Trendyol Süper Lig’de oluşan rekabet eksikliğine bağlı olarak oyuncuların kendi takımlarında yeterince şans bulamadığı ve bu nedenle kendilerini yurt dışında lejyoner futbolcu adayları olarak gösteremedikleri belirlenmiştir.

Türkiye futbolu özelinde takımların kadro değerlerini yükseltmek, Avrupa futbolu ile entegrasyonunu sağlamak ve ulusal başarıyı artırmak için bazı öneriler sıralanmıştır. Buna göre:

- Yerel liglerde artan rekabet Türk Futbolunun marka değeri açısından önemli bir etken olabilmektedir. Yarışmacı kulüp sayısındaki artış ise hem futbolcuların gelişimini olumlu yönde etkilemekte hem de milli takım oyuncu havuzunun genişlemesine olanak sağlamaktadır. Buna göre rekabeti artıracak faaliyetlere öncelik vermesiyle birlikte Türk futbolunun kalitesi artırılabilir.
- Yurt dışından transfer edilen nitelikli yabancı futbolcuların, ligin kalitesini artırdığı ve Türk oyuncuların gelişimini olumlu yönde etkilediği söylenebilir.
- İngiltere’de uygulanan çalışma ruhsatı kriterlerinin Türkiye’de uygulanmasıyla birlikte yabancı oyuncuların niteliği daha da artırılabilir.
- Dünya’nın farklı ülkelerinde yaşayan Türk uyruklu futbolcular arasında yetenek taraması yapılabilir. Yetenekli futbolcuların milli takım kadrosuna kazandırılması uzun vadede fayda sağlayabilir.

Voleybol’da Melisa Vargas, Basketbol’da ise Shane Larkin örneğinde olduğu gibi Türk Milli Takımının ihtiyaçları doğrultusunda bazı sporcuların transferi gerçekleşmiştir. Kariyerlerine Türkiye’de devam etmeye karar veren bu oyuncular ise zaman içerisinde Türk sporunun bir parçası hâline gelmiştir. Buna göre Türk Milli Takımına değer katacak nitelikteki oyuncuların devşirilerek oyuncu havuzuna alınmasının faydalı bir uygulama olacağı değerlendirilmesinde bulunulmuştur.

EXTENDED SUMMARY

The aim of the research is to try to make sense of the relationship between the roster values of the national teams taking part in the 2024 European Football Championship, the number of players playing abroad and the points they have collected in the FIFA world rankings. Accordingly, the points collected by the teams in the world rankings from the fifa.com web page and the roster values and the number of legionnaire players of the teams from the transfermarkt.com web page were accessed and the data obtained were analyzed with the help of SPSS 22 package program with Pearson correlation technique. At 0.05 level of significance, in the light of the data analyzed by Pearson correlation analysis, the squad values of the teams and their value in the FIFA world ranking (p value 0.81) were found. In this context, the p value between the number of legionnaire players and FIFA world ranking was found as -0.516 and the p value between the squad values and the number of legionnaire players was found as -0.678.

When the results of the study are analyzed, it is seen that one of the key factors for the success of the country teams is the value of the football players in their squads. In Table 6, where we list the countries with high competition and higher market value, it is determined that the teams that have the players who play in the leagues of the countries with higher market value are more successful. Countries with the biggest leagues in Europe, such as England, Spain, Germany and Italy, send fewer players out of the country, and at the same time, the players playing in these leagues are valued at higher prices due to the high market value of the league. Countries such as France, Belgium, Portugal, the Netherlands and Croatia have achieved their high squad values and success in the FIFA rankings by blending legionnaires from the big leagues with players who have grown up in a competitive environment in their domestic leagues. Although we see a large number of legionnaire footballers in the squads of countries that are lower in the FIFA rankings, such as Georgia, Romania, Albania, Slovakia and Slovenia, it has been determined that a significant portion of these players play in leagues with a lower profile. These results show that the squad values of national teams are directly related to their success in FIFA rankings, but having more legionnaire players can also negatively affect the success in FIFA rankings. These findings provide important clues for football federations and national team coaches to review their player selection and development strategies.

KAYNAKÇA

- Acak, M. ve Kurak, K. (2018). 2016 Avrupa Futbol Şampiyonasında En Başarılı Dört Takımın Oyun Sistemleri ile Hücum Varyasyonlarının İncelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 20(3), ss. 71-91.
- Ağyol, M. A. A., ve Tanyeri, L. (2022). Euro 2020 Avrupa Futbol Şampiyonasında Atılan Gollerin Teknik Analizi. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3), ss. 23-42.
- Akşar, T. (2005). *Endüstriyel Futbol*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Apaydın, A. ve Akkurt, S. (1996). Profosyonel Futbol Takımlarında Maç Analizi. 1. Futbol ve Bilim Kongresi, İzmir.
- Arıpınar, E. (1992). *Türk Futbol Tarihi (1904-1991)*. İstanbul: TFF Yayınları, ss. 8-11.

- Bayarslan, B. ve Yorulmazlar, M. M. (2022). Investigation of Coaching Experience Periods of UEFA European Football Champion National Team Head Coaches. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 5(Özel Sayı 2), ss. 1092-1100.
- Devecioğlu, S., Çoban, B. ve Karakaya, Y. (2014). Futbol Yönetimi ve Organizasyonlarının Görünümü. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 5(1), ss. 5-48.
- Dever, A. (2013). *Endüstriyel Futbol ve Taraftarlık: Kayseri İli Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi: Sivas.
- Donuk, B. ve Şenduran, F. S. (2006). *Futbolun Anatomisi*. İstanbul: Ötüken Yayınevi, ss. 75-76.
- Emre T. (2000). *Niğde İli Profesyonel ve Amatör Futbolcuların Kuvvet Parametrelerinin Ölçülüp Kıyaslanması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi: Niğde.
- FIFA, (2024), “Argentina rule the Ranking roost as Spain soar”, <https://www.fifa.com/en/tournaments/mens/worldcup/canadamexicousa2026/articles/argentina-rule-the-ranking-roost-as-spain-soar>, (Erişim Tarihi: 30.05.2024).
- Futbol Ekonomisi, (2010). <http://http://www.futbol ekonomisi.com/index.php/haberler-makaleler/genel/126-mete-ikiz/247-futbolun-tairhsel-gelisimi.html>, (Erişim Tarihi: 22.04.2018).
- Karabacak, A. H. (2021). *Türkiye Profesyonel Futbol Liglerinde Mücadele Eden Futbolcuların Zihinsel Dayanıklılıklarının Olumsuz Üst Bilişlerle İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Türkiye Cumhuriyeti Çağ Üniversitesi: Mersin.
- Kuvvetli, U. (2023). Avrupa Futbol Şampiyonasında Başarı Faktörleri. *Fenerbahçe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(3), ss. 40-53.
- Ongan, T., Demiröz, H. ve DüNDAR, M. (2010). *Akademik Futbol: Futbolda Rekabet Başarı İlişkisi*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Tercüman Gazetesi, (1981), "Spor Ansiklopedisi", Tercüman Gazetesi Futbol.
- Transfermarkt (2024a), <https://www.transfermarkt.com.tr/europameisterschaft-2024/startseite/pokalwettbewerb/EM24>, (Erişim Tarihi:13.06.2024).

Transfermarkt (2024b), <https://www.transfermarkt.com.tr/turkei/startseite/verein/3381>, (Erişim Tarihi:13.06.2024).

Türkiye Futbol Federasyonu (1992). *Türk Futbol Tarihi (1904-1991)* Cilt1. Ankara: Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları.

UEFA, “Euro2024”. (t.y.). <https://www.uefa.com/euro2024/>, (Erişim Tarihi:10.06.2024).

UEFA, “History”. (t.y.). <https://www.uefa.com/uefaeuro/history>, (Erişim Tarihi:10.06.2024).

Yüksel, H., Doğan, B., Moralı, S. ve Acar, M. F. (1998). Futbolda Şiddetin Toplumsal Boyutları. *Hacettepe Üniversitesi Futbol Bilim ve Teknolojisi Dergisi*, 5(1), ss. 22-26.

TÜRK DEVLETLERİ AÇISINDAN ZENGEZUR KORİDORU'NUN ÖNEMİ*

Mehmet YÜCE*

Özet

İkinci Karabağ Savaşından sonra toprak bütünlüğünü sağlayan Azerbaycan için Zengezur Koridorunun önemi artmıştır. Asya ile Avrupa Kıtası arasında en güvenli ve en kısa ticaret yolu olması nedeniyle büyük bir potansiyele sahip olan Orta Koridor 'un kilit ülkeleri olan Azerbaycan ve Türkiye, bir taraftan Orta Koridor 'un Bakü-Tiflis -Kars Güzergâhını daha etkin kullanımı üzerinde çalışırken, diğer taraftan da Türk Yolu olarak da adlandırılan Bakü-Nahçıvan- Kars Güzergâhını işlerlik kazandıracak Zengezur Koridorunun açılmasına yoğunlaşmış bulunmaktadır. Bu güzergâhın açılması Azerbaycan'ı hem yük-insan nakliyatı açısından hem de enerji transferi alanında kaynak ve transfer ülkesi olarak Avrasya 'nın lojistik üssü haline getirecektir. Ayrıca tarihi İpek yolu yeniden canlanacak, bu tarihi yol güzergâhı üzerinde yer alan Türk Devletleri için yeni ekonomik fırsatlar doğacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zengezur, Orta Koridor, Türk Dünyası, İpek yolu, Avrasya.

THE IMPORTANCE OF THE ZANGEZUR CORRIDOR FOR TURKISH STATES

Abstract

After the Second Karabakh War, the status of the Zangezur Corridor has become increasingly significant for Azerbaijan, which achieved territorial integrity. Azerbaijan and Turkey, key countries in the Middle Corridor with great potential as the safest and shortest trade route between Asia and the European continent, are actively working on optimizing the use of the Baku-Tbilisi-Kars route on one hand, and on the other hand, focusing on the operationalization of the Zangezur Corridor, also known as the Turkic Road, which encompasses the Baku-Nakhchivan-Kars route. The opening of this corridor will transform Azerbaijan into a logistical hub of Eurasia as a source and transfer country in terms of both cargo and passenger transportation, as well as energy transfer.

* Zəngəzur 2023 (müasir geosiyasi şəraitdə beynəlxalq münasibətlərin humanitar aspektləri) adlı kongreye sunulmuş təbliğin düzətilmiş və genişlətilmiş halidir.

* Prof. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali Hukuk Anabilim Dalı, myuce@uludag.edu.tr.

Additionally, the historical Silk Road will be revitalized, bringing forth new economic opportunities for the Turkic States located along this historic route.

Keywords: Zangezur, Middle Corridor, Turkic World, Silk Road, Eurasia.

GİRİŞ

SSCB döneminde Türk Devletlerinin birbirine yabancılaştırılması politikası çerçevesinde, Azerbaycan-Türkiye ve Türkiye-Orta Asya Türkleri arasındaki ilişkilerin kopartılması amacıyla, Türk Devletleri arasındaki iletişim ve ulaşımın kesintiye uğratılması projesi uygulanmıştır. Bu çerçevede harekete geçen SSCB, öncelikli olarak kadim Azerbaycan topraklarında kurulan Ermenistan'ı Türkiye ile Azerbaycan arasındaki karasal ulaşımı kesintiye uğratacak şekilde konumlandırmıştır. Bu konumlandırma kapsamında da Azerbaycan'ın Türk yolu üzerindeki stratejik topraklarını Ermenistan'a verilmiş, bu topraklarda Ermeni etnisiteyi egemen hale getirmek için de bu bölgede yaşayan Türk ahaliyi katliama maruz bıraktırmak göçe zorlanmıştır. Böylece hem Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü bozarak, bölgedeki etkinliğini azaltmış, hem de Türkiye ile kara ulaşımını kesilmiştir. Ayrıca bu uygulama çerçevesinde Azerbaycan ile Nahçıvan arasında kara sınırını da kesilerek Nahçıvan'a yeni bir statü verilmeyi hedeflenmiştir.

SSCB dönemi süresince Türkiye ile Nahçıvan arasında da kara ulaşım kesintiye uğramıştır. Bu dönem hem Azerbaycan hem de Ermenistan, SSCB ittifakı içinde yer aldığından Azerbaycan ile Nahçıvan arasındaki kara ulaşımında ciddi sorunlar yaşanmamıştır. SSCB'nin dağılma sürecine girmesi ve 1990'ların başında patlak veren Birinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan topraklarının %20'sine yakınının (Asker, Özpınar, 2021:86; Mustafayev, 2013: 287) Ermenistan'ın işgali altında kalmasıyla SSCB döneminde Azerbaycan ile Nahçıvan arasında kurulan ulaşım yolları da kullanıma kapanmıştır. Böylece 30 yıldan bu yana Azerbaycan'ın kendi öz toprakları olan Nahçıvan'la doğrudan kara ulaşımı kesilmiştir. Azerbaycan'ın kendi toprakları olan Nahçıvan'a ancak üçüncü bir ülke (İran) üzerinden kara ya da hava yolu ile ulaşımı sağlanması zorunda bırakılmıştır.

Azerbaycan ile Nahçıvan arasındaki karasal ulaşımın kesilmesi sadece Azerbaycan'la ilişkin bir sorun olmaktan öte bölgesel ve küresel bir sorun teşkil etmektedir. Orta Asya ile Türkiye ve Avrupa arasındaki en kısa ve en az maliyetli kara ulaşımını sağlayacak olan bu güzergâhın SSCB döneminde Ermenistan'a terk edilen kadim Azerbaycan toprağı Zengezur Koridorunun kapalı tutulması, Türkiye ile çoğu Türk soylu olan Orta Asya ülkeleri arasında

karasal ulaşımın sağlanması önünde büyük engel oluşturmuştur. Suni bir şekilde oluşturulan bu engel aynı zamanda Çin'den Avrupa'ya uzanan büyük ticaret hacmi açısından da (özellikle zaman ve maliyet yönünden) önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bu engelin aşılması halinde bölgede *Çağdaş İpek Yolu* yeniden hayat bulacaktır. Bu da doğal olarak bölgenin sosyo-ekonomik anlamda canlanmasına neden olacaktır. Ancak tüm bu gelişmeler Ermenistan'ın aşılmaz tutumundan vazgeçerek üçlü deklarasyonda taahhüt ettiği Zengezur Koridoru'nu açmasına bağlıdır.

Bu çalışmada Orta Koridor 'un önemli arterlerinden biri olan Zengezur Koridoru eksenli alternatif güzergâh konusu farklı boyutlarıyla ele alınacaktır. Bu çerçevede öncelikle Orta Koridor ve Zengezur 'un stratejik önemi üzerinde durulacak, akabinde Zengezur Koridorunun açılmasının başta Azerbaycan ve Türkiye olmak üzere bölge ülkeleri, Türk Dünyası ve küresel açıdan muhtemel etkileri tartışılacaktır. Çalışma literatür araştırmasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Ancak bu konu yeni olduğu için alana yönelik yeterli bir literatür oluşmamıştır. Bu çalışmada Türk Devletleri Teşkilatının (TDT) yol haritası hükmünde olan Türk Dünyası 2040 Vizyonu Belgesi ve TDT tarafından her yıl gerçekleştirilen Zirvelerde ele alınan hatta TDT'nin somut projesine haline gelen Orta Koridora işlerlik kazandırılmasında Zengezur Koridorunun sahip olduğu stratejik önemin farklı yönleriyle tartışılmak istenmektedir.

1. ZENGEZUR KORİDORU'NUN MUHTEMEL ETKİLERİ

1.1. Stratejik Önemi

Zengezur Koridoru, Ermenistan'ın bilinçli bir politika sonucu, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki karasal bağlantıyı kesecek şekilde yerleştirilmiş olması nedeniyle hem iki ülke arasında hem de Azerbaycan-Nahçıvan arasında *geçiş kapısı* haline gelmiştir. SSCB döneminde Nahçıvan üzerinden Türkiye'ye geçişe kapalı olduğu için, Türkiye'ye geçiş amaçlı bu kapıya ihtiyaç duyulmamıştır. Azerbaycan ile Nahçıvan arasında ise geçişlerde bir sıkıntı yaşanmamıştır. SSCB'nin dağılması ve Birinci Karabağ Savaşı'nın sonucunda Ermeniler tarafından Karabağ Bölgesi'nin işgal edilmesinin ardından bu geçişin kapatılmasıyla bu sorun gerçek anlamıyla kendisini göstermeye başlamıştır. O nedenle **Vatan Muharebesi**'nin Zaferle kazanılması sonucunda Rusya'nın arabuluculuğunda yapılan anlaşma metnine, özelde Azerbaycan ve Nahçıvan genelde ise Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında

kesintisiz kara ulaşımına sağlama imkânı verecek olan Zengezur Koridorunun açılması konusunda hüküm konulmuştur (Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi, No:406/20).

Türkiye ile Türk Dünyasını birbirine bağlayan Tarihi İpek Yolu güzergahı üzerinde yer alan ve Birinci Karabağ Savaşı'ndan bu yana kapalı olan Zengezur Koridorunun *Vatan Muharebesi* sonrası Rusya arabuluculuğunda imzalanan üçlü deklarasyon sonrası yeniden açılmasının gündeme gelmesi başta Türkiye ve Azerbaycan olmak üzere bölgede ciddi bir heyecan uyandırdı. Bölgesel ve küresel ölçekte Zengezur Koridorunun stratejik önemine ilişkin etkinlikler gerçekleştirildi. Üçlü deklarasyonda üzerinde mutabakata varılan Zengezur Koridorunun açılması halinde bölgede yeni bir jeostratejik durum oluşacaktır. Başka bir deyişle Zengezur Koridoru lojistik öneme sahip olduğu kadar bölgesel denge ve siyasi açıdan da büyük öneme haizdir. Başka bir ifadeyle bu koridorun açılması bölgede jeostratejik bir dönüşüme neden olacaktır. O nedenle bu koridorun açılması sadece Azerbaycan ve Türkiye için değil, başta bölge ülkeleri olmak üzere küresel düzeyde önem arz etmektedir. Dolayısıyla bölgenin siyasi, ekonomik ve güvenlik dinamiklerinde önemli bir rol oynama potansiyeline sahip olan Zengezur Koridorunun açılması ya da açılmaması konusunda bölgesel ve küresel düzeyde ciddi bir mücadelenin yaşandığını söylemek mümkündür (Memmedov, Hasanoğlu, 2023: 338). Bu projenin Türk Birliğine neden olacağından endişe duyan aynı zamanda ekonomik yönden kayıplara uğrayacağını hesaplayan İran, Güney Kafkasya Bölgesi'nde Ermenistan üzerinden çıkar sağlamak politikası güden Fransa, Zengezur Koridorunun açılmasına doğrudan karşı çıkarken, aynı endişeyle Orta Asya ve Kafkasya'yı arka bahçesi olarak gören Rusya'nın ise dolaylı olarak bu projenin gerçekleşmesini engellemek çabasında olduğunu söylemek mümkündür.

Zengezur Bölgesi sadece bir koridordan ibaret olmayıp, aynı zamanda Orta Asya Türkleri ile Anadolu Türklerini birleştiren stratejik bir kapıdır. O nedenle, bu güzergâhı denetim altında bulunduran gücün, Orta Asya, Kafkasya ve Avrupa Türkleri arasındaki ilişki üzerinde de kısmi de olsa kontrol sahibi olabileceğini söylemek mümkündür. Rus Çarlığı ve SSCB işgali döneminde Azerbaycan'ın sınırı içinde yer alan Zengezur Bölgesi'nin haksız ve bilinçli olarak Ermenistan'a verilmesiyle Nahçıvan uzun yıllar Ermeni ablukası altına alınmış, Azerbaycan'ın ana kısmı ile bağlantısı kesilmiş, özellikle doğu-batı eksenli ulaşım ağı fonksiyonu pasif hale getirilmiştir. Bu durum İkinci Karabağ Zaferi'ne kadar sürmüştür. Vatan Muharebesi'nin Zaferle sonuçlanmasıyla bu durum değişmeye başlamış, Azerbaycan'ın öncülüğü ve Türkiye'nin destekleriyle bölgeye yönelik önemli projeler uygulama imkânı bulmuştur. Bu durum bölgesel stratejileri dönüştürmüş, uluslararası ilişkilerde yeni süreçler başlatmış, güç

dengelerinin yeniden kurulmasına neden olmuştur. Bu değişimi gerçekleştirebilecek projelerden biri de Zengezur Koridorunun açılması projesidir. Zengezur Koridorunun tam olarak hayata geçmesi ve bu koridordan etkin bir şekilde yararlanılması, bölgesel kalkınma ve istikrarın sağlanmasında kilit rol oynayacaktır (Memmedov, Hasanoğlu, 2023: 338).

Zengezur Koridoru, Orta Koridor'un önemli bir hattını oluşturmaktadır. Orta Koridor ise diğer alternatiflere (Kuzey Koridor ve Güney Koridor) göre hem daha güvenli hem de daha kısa ve daha uygun maliyetli bir güzergâhtır. Çin'den deniz yoluyla Avrupa'ya gönderilen malların Avrupa'ya ulaşması 36 gün sürerken, Trans-Sibirya rotası boyunca nakliye 20 gün sürmektedir. Buna karşın Orta Koridor, Çin mallarının aynı varış noktasına ulaşması için 12 günlük bir süre sunmaktadır. Azerbaycan'ın "Ələt Beynəlxalq Limanı"na yaptığı yatırım sayesinde bu sürenin 10 güne düşmesi beklenmektedir. Diğer taraftan Rusya – Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Kuzey Koridor Güzergâhında taşımacılık risklerinin artmasıyla, Orta Koridor'un stratejik önemi daha da artmıştır. Orta Koridor, ekonomik açıdan çekici olmasının yanı sıra, bu koridordaki ülkelerin hem coğrafi olarak hem de diğer ülkelerle olan istikrarlı ilişkileri dolayısıyla daha güvenli bir alternatif güzergâh oluşturmaktadır. Diğer taraftan bu koridor, Çin'in ihracatını çeşitlendirmesine, Kuzey Koridorunun önemli bir oyuncusu olan Rusya'ya bağımlılığını azaltmasına ve ürünlerini ABD yaptırımını altındaki İran üzerinden Güney Koridoru'nu kullanmadan Avrupa'ya güvenli bir şekilde göndermesine imkân tanıdığı için siyasi açıdan da Çin'e stratejik bir tercih sunmaktadır (Politicon, 2020, 23.09.2023).

Bilindiği üzere Orta Koridor iki eksen üzerinden şekillendirilmektedir. *Birinci eksen*, Bakü- Tiflis – Kars Demir Yolu Hattı'nın da yer aldığı Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye güzergâhıdır. Bu güzergâh doğuda Hazar Denizi üzerinden Aktau (Kazakistan) ile Çin arasında inşa edilecek yeni demiryolu hattıyla birleşerek, batıda ise Avrupa demiryolu ağı ile birleşerek Asya ile Avrupa arasında kıtalararası bir demiryolu projesine dönüşmüştür. Bu proje sonucu inşa edilecek "*Demir İpek Yolu*" güzergâhı ile yük ve yolcu taşımacılığı alanında, Avrupa'dan Çin'e kadar uzanan hızlı, güvenilir, çağdaş bir ulaştırma koridoru hayata geçirilecektir. *İkinci eksen* ise, Zengezur Koridoru üzerinde güneye doğru yeni bir kara ve demiryolu hattının inşa edilerek Bakü - Zengezur - Nahçıvan - Iğdır - Kars üzerinden Türkiye ulaşım sistemine entegre edilecektir. Bu nedenle bahsi geçen güzergâh tamamen Türk topraklarından geçmektedir. Bu güzergâhın hayata geçmesi ile birlikte Azerbaycan ile Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'ni,

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni, Akdeniz Bölgesi'ni, Hazar ile Akdeniz Havzası'nı birleştirecek yeni ulaşım hattı işlerlik kazanacaktır. Bu iki eksenin birbirine rakip gibi görünse de aslında birbirlerini tamamlayıcı projeler olduğu konusunda genel bir kanı oluşmuştur. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı'nın Kars Lojistik Merkezi ile bütünleştiği ve uzun vadede planlanan Kars-Iğdır-Dilucu Demiryolu ile bir bütün oluşturduğu söylenebilecektir. Bu iki eksen mevcut projelerle birlikte uyumlaştırıldığında Orta Koridoru güçlendirecek ve ihtiyaçlar doğrultusunda esneklik sağlayabilecek planlamalar için avantaj sağlayacaktır. Bu uyumun sağlanmasıyla da sadece Türkiye'nin, Güney Kafkasya ve Orta Asya ile daha güçlü ekonomik bağlar kurması sağlanmakla kalmayacak aynı zamanda hem Türkiye'nin hem de Azerbaycan'ın stratejik konumunu güçlendirerek söz konusu ülkeleri Avrasya Bölgesi'nde güçlü birer aktör haline getirecektir (Rzayev, 2019: 1-9). Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Afganistan arasındaki Lapis- Lazuli Transit Taşımacılık Koridoru, Orta Koridor geçişlerinden biri olarak önem arz etmektedir. Özellikle denize çıkışı olmayan Afganistan için kritik bir öneme sahip olan bu projenin hayata geçirilmesi, bölgesel entegrasyon ve bağlantısallığın artırılmasına, ekonomik çeşitliliğin ve büyümenin teşvik edilmesine, ayrıca bölgesel istikrar ve refahın sağlanmasına önemli katkılar sunacaktır. Bu proje, aynı zamanda Afganistan'ın bölgeye entegrasyonunu kolaylaştırarak, bölge barışını tehdit eden unsurların azaltılmasına katkıda bulunacaktır.

Azerbaycan açısından Orta Koridor, ülkenin bölgesel geçiş merkezi konumunu güçlendirmekte ve Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Stratejik Üçgeninin daha da derinleşmesine katkıda bulunmaktadır. Azerbaycan'ın bu koridordaki belirleyici rolü sadece Azerbaycan-Çin açısından değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın Avrupa ve bölge ülkeleri açısından da stratejik önemini artırmaktadır. Azerbaycan'ın Doğu-Batı koridorunda daha büyük bir rol alması, ülkenin Kuzey-Güney koridoru boyunca çekiciliğini artırmakta, başta İran ve Rusya olmak üzere komşu ülkeleri Azerbaycan'la işbirliğini derinleştirmeye teşvik etmektedir. Ayrıca Orta Koridor'un, Azerbaycan'ın ulusal ekonomisini çeşitlendirmesine ve petrole olan bağımlılığını azaltmasına da yardımcı olması beklenmektedir. Azerbaycan-Çin ilişkilerinin gelişmesi aynı zamanda daha fazla Çin yatırımının bölgeye çekilmesini ve iş ortamını geliştirmesini sağlayacaktır. Bu durum bölgeyi ülkenin uluslararası tedarik ağının ayrılmaz bir parçası haline getirecek ve bölgenin bir ulaşım merkezi olma potansiyelini artıracaktır. Siyasi açıdan Çin'in bölgede artan etkisi, Rusya'nın dengelenmesine, Azerbaycan'ın siyasi arenada manevra kabiliyetinin artmasına ve Çin'in öncü rol oynadığı uluslararası kuruluşlarla (örneğin Asya

Altyapı Yatırım Bankası) ilişkilerinin geliştirilmesine yardımcı olabilir (Politicon, 2020, 23.09.2023).

Sonuç olarak Zengezur Koridorunun açılması bölgede jeo-stratejik dönüşüme neden olacağından güç dengelerinin yeniden kurulmasına yol açacaktır. Bölgedeki güç dengelerinin değişmesi ihtimali ise, mevcut güç sahiplerinde ciddi bir rahatsızlığa sebebiyet vermektedir. Bu da bölge ile ilişkisi olan ya da ilgi duyan güçlerin bu dönüşüme karşı pozisyon almalarına neden olmuştur. Türkiye ve Azerbaycan'ın hatta Orta Asya Türk Devletleri'nin koridorun açılması konusunda kararlı tutum ve işbirlikleri yanında başta İran ve Fransa olmak üzere bazı devletlerin aksi tutum sergiledikleri görülmektedir. Bu güçler perde arkasında Ermenistan'ı desteklemektedirler. Ermenistan ise üçlü deklarasyonda altına imza atmasına rağmen koridorun açılması konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmaktadır. Bu durum doğal olarak bu projeye yönelik yatırımların gecikmesine neden olmaktadır. Bu gecikme, dolaylı olarak bölgesel ekonomik dinamiklerin canlanmasına engel teşkil etmektedir. Orta Koridor'un en önemli eksenini teşkil eden Zengezur Koridorunun açılması halinde bazı alt bölgelerin (Örneğin, Güney Kafkasya, Hazar Havzası, Doğu Akdeniz vs.) ulaşım ağını birleştirmesi, ulaşım entegrasyonunun sağlanmasına, lojistik, ticaret ve yatırım alanında bölgesel işbirliği imkânının doğmasına neden olacaktır. Bu durum hem Ermenistan'ın da dâhil olduğu bölge devletlerinin ilişkilerinin gelişmesine, hem de devletlerarasında güveni artırarak, bölge devletlerin refah düzeyini yükseltmeye katkı verecektir (Memmedov, Hasanoğlu, 2023: 342).

1.2. Siyasi ve Kültürel Etkileri

Güney Kafkasya Bölgesi'nin stratejik geçiş güzergâhlarından biri olan Zengezur Koridoru Nahçıvan'ı Azerbaycan'a karasal anlamda bağlayarak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün temin etmesini sağladığı için Azerbaycan'ın bölgesel gücünü artırmasına katkı sağlayacaktır. Böylece sahip olduğu enerji kaynakları dolayısıyla bölgenin en stratejik ülkesi olan Azerbaycan, lojistik açıdan da bölgenin merkez ülkesi konumuna gelecektir. Zengezur Koridorunun açılması sonucu bölgede kurulacak lojistik merkezi zengin enerji ve hammadde kaynaklarına sahip olmayan Ermenistan ekonomisine de katkı sağlayacaktır. Bu durum aynı zamanda Ermenistan'ın bölgeye entegrasyonunu sağlayarak bölgede yıllardır süregelen Ermenistan kaynaklı güvenlik tehdidini de ortadan kaldıracaktır.

Türkiye ve Nahçıvan'ı, Azerbaycan ve Hazar Denizi üzerinden Orta Asya'ya bağlayacak olan Zengezur Koridorunun açılmasının sağlayacağı çok yönlü sosyo-politik

sonuçlardan birisi de SSCB döneminde yapılan toplum mühendisliği sonucu Türk Devletleri ile Türkiye arasında kesintiye uğratılan kara yoluyla bağlantının yeniden sağlanmasıdır. Türk Devletleri arasında önemli ölçüde siyasi gerekçeye dayanarak kesintiye uğratılan kara yolu bağlantısının yeniden tesisi ise sembolik anlamda SSCB izlerinin silindiği ve yeni bir dönemin başladığı anlamına gelmektedir. Bu durum ise Berlin duvarının yıkılmasının oluşturduğu sinerjinin bir benzerinin de Avrasya'da oluşmasına neden olabileceği beklentisini beraberinde getirmektedir.

Bilindiği üzere Atatürk'ün "Türk Kapısı" olarak adlandırdığı "Nahçıvan" bölgesi Türkiye'nin garantörlüğünde Azerbaycan'a bağlanmıştı. Ancak Sovyetler döneminde bilinçli bir şekilde Ermenistan'a tahsis edilen ve Zengezur Bölgesi'nin de içinde bulunduğu alan, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü bozmuş ve Azerbaycan ile Nahçıvan'ın dolayısıyla Azerbaycan ile Türkiye'nin karasal bağlantısı kesilmiştir. Bunun temelinde yatan esas faktör ise Nahçıvan'ın Azerbaycan'dan kopartılması düşüncesi idi. SSCB'nin bu yöndeki büyük isteğine rağmen Nahçıvan'ın statüsünü değiştirmeyi başaramadı. Burada Kars Anlaşması'nın hükümleri de etkili olmuştur. Bununla birlikte SSCB döneminde Türkiye'nin Azerbaycan ve Nahçıvan ile kara yolu bağlantıları kesilmiştir. 1920'lerde %70'sinden fazlası Türklere oluşmakta olan Zengezur Bölgesi katliam ve göç sonucu Türk nüfusu azınlık hale getirilerek Ermenileştirilmiş ve akabinde Ermenistan topraklarına katılmıştır. Böylece Azerbaycan ile Nahçıvan arasında kara yolu bağlantısı kesilmesi yoluyla Türk Devletleri ile Türkiye arasındaki karasal bağlantı da kesilmiştir (Özçubukçu, 2024: 42-43; Mustafayev, 2013a:56).

Azerbaycan ile Nahçıvan arasında Sovyet döneminde kurulan ulaşım yolları ise 1990'ların başındaki Birinci Karabağ Savaşı'ndan bu yana yaklaşık 30 yıldır kullanılmamaktadır. Hali hazırda Azerbaycan ile Nahçıvan arasında doğrudan kara yolu ve demir yolu bulunmamaktadır. Azerbaycan'dan Nahçıvan'a ulaşım İran üzerinden karayolu ve hava yolu ile sağlanabilmektedir. Ekonomik açıdan maliyetli olan bu ulaşım şekli aynı zamanda Azerbaycan'ın egemenliği ve toprak bütünlüğü açısından da önemli sakıncalar doğurmaktadır. Dolayısıyla Azerbaycan ile Nahçıvan arasında kurulacak doğrudan bir ulaşım güzergâhı, bölgede güvenlik ve iş birliğinin önünü açabileceği gibi bölgedeki ekonomik yapıyı yeniden canlandıracaktır. Bu da Zengezur Koridorunun ulaşımına açılmasıyla mümkün olabilecektir. Ermenistan topraklarında bulunan Zengezur Koridorunun açılması projesi İkinci Karabağ Savaşı'nın en önemli ve global sonuçlarından birini oluşturmaktadır.

Zengezur Koridorunun açılmasının önemli etkilerinden biri de Türkiye ile Orta Asya arasında yeni bir lojistik rotasının ortaya çıkmasıdır. Söz konusu rota hem Türkiye'nin İran'a

olan bağımlılığını azaltmakta hem de Türkiye'nin olumlu diplomatik ilişkilere sahip ülkelerin hatta müttefikliği bulunan Türk Devletleri'nin toprakları üzerinden Orta Asya ile bağlantı sağlamaktadır. Böylece hali hazırda Türkiye ile Orta Asya arasında kuzey yönünde Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden gerçekleştirmekte olan lojistik rotaya alternatif güneyde Ermenistan-Azerbaycan'ın içinde bulunduğu bir güzergâh gerçekleşecektir. Türkiye'nin Orta Asya ülkelerine alternatif ulaşım imkânları sunan Zengezur Koridoru'nun, aynı zamanda Güney Kafkaslarda olan tıkanıklığa son vererek insani ve ticari olan hareketliliğin oluşmasına yardımcı olacak şekilde bir potansiyeli taşıdığı öngörülmektedir. Bu sayede Çin'den Avrupa ve Amerika kıtasına uzanan yeni bir rota üzerinden mal ve hizmet ticareti, yük ve yolcu taşımacılığı ile turistik seyahatler düzenlenebilecektir (Gasımova, Erçin Yurcu, 2023:2-3). Bu durum da beraberinde sosyo-kültürel dinamiklere ivme kazandıracaktır.

1.3. Ekonomik Etkileri

Zengezur Koridorunun açılmasıyla Orta Koridor'un hem taşıma kapasitesi hem de kendi içinde alternatif taşıma hatları söz konusu olacağından güvenlik, siyasi ve ekonomik açıdan yük taşımada riskler azalacaktır. Bu da doğal olarak transit taşımacılık yönünde Orta Koridor'u diğer alternatif koridorlara göre daha öncelikli konuma getirerek, bölge ekonomisinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bilindiği üzere Zengezur Koridorunun açılmasıyla inşa edilecek karayolu ve demir yolu sadece Azerbaycan ile Türkiye arasında karasal ulaşım ağını temin etmekle kalmayacak aynı zamanda bölgesel ve küresel ölçekte de ulaşım ağının gelişmesine imkân sağlayarak, dünya lojistik sisteminde alternatif bir alan oluşturacaktır. Zengezur Koridoru sadece Türkiye ile Azerbaycan arasında inşa edilecek bir kara ya da demir yolundan ibaret olmayıp, Asya ve Kafkasya ulaşım hatlarını Türkiye'nin demir ve kara yol hatlarıyla entegre edecek özellik taşımaktadır. Bu özelliğiyle Orta Koridor, Türkiye üzerinden farklı kıta ya da bölgelerle (mesela Asya-Orta Doğu, Orta Asya – Akdeniz Ülkeleri, Rusya-Orta Doğu, Orta Asya-Avrupa) entegrasyonu sağlayacak bir proje olma vasfındadır. Söz konusu entegrasyonun sağlanması, bir taraftan kıtalar arası taşımacılık maliyetlerinin düşmesine neden olacak ve kıtalararası ticaret hacminin gelişmesine katkı sağlayacak, diğer taraftan ise güvenli bir taşıma güzergâhının oluşmasına zemin oluşturacaktır. Bu yapının tamamlanmasıyla Avrasya'da transit ulaşım üssüne dönüşmesi beklenen Azerbaycan, aynı zamanda Avrupa ve Asya arasında önemli bir lojistik merkezi haline de gelecektir. Diğer taraftan Kafkasya

Bölgesi'ndeki karayolları ve demiryollarının Türkiye'nin gelişmiş ulaşım hatlarıyla entegre olması bölgenin transit güvenliğini artırarak yeni rekabet ve fırsatları meydana getirecektir.

Bilindiği üzere Tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması, Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik dış politikası öncelikleri arasında yer almaktadır. Türkiye, bu projenin hayata geçmesine yönelik olarak çeşitli projeler geliştirmeye devam etmektedir. Bu çerçevede, Türkiye “Orta Koridor” bağlamında gümrükler arası işbirliğine yönelik “*Kervansaray Projesi*”nin yanı sıra, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan “*Marmaray*”, “*Yavuz Sultan Selim Köprüsü*”, “*Avrasya Tüp Geçit*”i, “*İstanbul Havalimanı ve Çanakkale Boğazı Köprüsü*”nü, hayata geçirmiş “*3 Katlı Tüp Geçit Projesi*”, “*Filyos (Zonguldak), Çandarlı (İzmir) ve Mersin Limanları İnşası*” ve Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayacak olan “*Edirne – Kars Hızlı Tren ve Bağlantıları Demiryolu Projesi*”ne yönelik çalışmalar ise halen sürdürülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 23.09.2023). Bu projeler de yakın zamanda hayata geçecektir. Dolayısıyla Türkiye ulaşım ağı ve lojistik destek itibarıyla Orta Koridor üzerinde kendisine bağlanacak ulaşım ağını farklı kıtalara sevk edebilecek bir alt yapı kurmuş durumundadır. Bu yapıyla Türkiye, sınırlı bir coğrafi konumda olan, Çin ile Rusya arasında sıkışan Orta Asya Türk Devletlerini, başta Avrupa olmak üzere farklı kıtalara erişimini sağlayacaktır. Böylece Türkiye ve Azerbaycan bölgesel ekonomik entegrasyonda aktif bir rol üstleneceklerdir.

Orta Koridor, Çin'den Avrupa'ya uzanan çok önemli bir ticaret yolu olma potansiyelini taşımaktadır. Yıllık olarak Çin'den Avrupa'ya taşınan 10 milyon konteynırın %96'sı denizyoluyla, yalnızca %4'ü ise Kuzey Koridoru olarak bilinen Trans-Sibirya Demiryolu Hattı üzerinden sevk edilmektedir. Buna karşılık, Orta Koridor, Avrupa ile Asya arasında bir ticaret yolu olarak Kuzey Koridoruna kıyasla daha hızlı, ekonomik ve 2.000 km daha kısa olup, iklim koşulları açısından da daha elverişlidir. Bu rota, deniz yoluna göre ulaşım süresini üçte bir oranında (15 gün) kısaltmaktadır. Ayrıca, Orta Koridor, Türkiye'nin liman bağlantıları sayesinde Asya'daki yük trafiğinin Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Akdeniz bölgesine ulaşması için önemli fırsatlar sunmaktadır. Orta Koridor rotasının etkin kullanımı, mevcut yıllık 600 milyar ABD doları tutarındaki Avrupa-Çin ticaret trafiğinden Orta Asya ülkelerinin ekonomik fırsatlar elde etmesine olanak tanıyacaktır. Özellikle Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan limanlarında lojistik merkezlerin ve serbest ticaret bölgelerinin kurulması, Trans Hazar işbirliğinin gelişimine ve derinleşmesine katkıda bulunacaktır (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 23.09.2023). Burada belirtmek gerekir ki bu güzergâh sadece Çin mallarını Avrupa'ya taşıyan bir transit olmayacaktır. Aynı zamanda Orta Asya ve Güney Asya ülkelerinin mallarının da Avrupa pazarlarına ulaşımını sağlayacak, bölgesel ticaretin artmasına ve ekonomik büyümenin

teşvik edilmesine katkı sağlayacak bir projedir. Ayrıca burada diğer yönden gelecek olan ticari hareketliliğin ya da akışın da göz ardı edilmemesi gerekir. Zira Orta Asya ve Güney Asya ülkeleri Avrupa'nın önemli pazarları konumundadır. O nedenle bu güzergâh aynı zamanda Avrupa mallarını da Orta Asya ve Güney Asya ülkelerine düşük maliyetle ve güvenli olarak taşıma imkânı verecektir.

Zengezur Koridorunun, uzun bir tedarik zinciri oluşturarak, zincirin halkaları üzerinde yaratacağı kaldıraç etkisi sonucu geniş bir bölgede ekonomik katma değer sağlayacağı belirtilmelidir. Örneğin, Pakistan'ın Karaçi şehrinden Türkiye'ye ulaşan bir tır dokuz gün içerisinde varmakta ve İran Gümrüğü'nde iki gün beklemektedir. Aynı noktadan deniz yolu ile ulaşım ise 26 gün sürmektedir. Karayolu ile yapılan bu taşıma 5.500 dolara mal olurken, deniz yolu ile taşınması 6.500 dolara mal olmaktadır. Bu koridor sayesinde Pakistan ürünlerinin Türk pazarına Hindistan ürünlerinden daha hızlı ulaşması, Pakistan ekonomisine önemli katkılar sağlayacaktır. Bu bağlamda, açılan her koridorun bütünsel bir perspektifle değerlendirildiğinde birçok ülke için kaldıraç etkisi oluşturduğu görülmektedir. Benzer şekilde, Zengezur Koridorunun açılması ile bölgedeki ulaştırma ve lojistik avantajlar sayesinde kaldıraç etkisi yaratması beklenmektedir (Serhat Kalkınma Ajansı, 2020: 16).

Zengezur Koridoru sadece yük ve insan taşımacılığı açısından değil aynı zamanda enerji nakil hatları açısından da önem arz etmektedir. Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan enerji rezervlerinin bu koridorda taşınarak Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması alternatifini ortaya çıkmaktadır. Bu projenin gerçekleşmesi halinde oluşacak alternatif enerji nakil hatlarıyla Orta Asya ülkelerine sahip oldukları zengin enerji kaynaklarını Batıya pazarlama imkânı sağlanırken, Batı'ya da enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi ve enerji arz güvenliğini sağlama imkânı verilecektir. Bu durum bölgesel kalkınma için ciddi avantaj sağlayacaktır.

Belirtilenlere ek olarak, bir bölgedeki sınırların kapalı olması, sınırın bir tarafındaki halkın Batı'ya, diğer tarafındaki halkın ise Doğu'ya yönelmesine neden olmaktadır. Bu durum, genç nüfusa gelir sağlayacak iş imkânlarının oluşmaması sonucunda yoğun göçlere yol açmaktadır. Dolayısıyla, siyaset bilimciler tarafından “Modern İpek Yolu” olarak değerlendirilen Zengezur Koridorunun açılması, genç nüfusu yerel bölgelerde tutarak gelir elde etmelerine katkı sağlama potansiyeline sahip olduğundan, TRA2 Bölgesi'ndeki (Ağrı, Ardahan,

Iğdır ve Kars) illerin kalkınması açısından büyük önem arz etmektedir (Serhat Kalkınma Ajansı, 2020: 15).

2. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN ZENGEZUR KORİDORU'NA İLİŞKİN FAALİYETLERİ

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Türk Dünyası ailesine Türkiye Cumhuriyeti dışında beş Türk Devleti daha katılmış ve bu durum uluslararası arenada “Türk Asrı” yorumlarına neden olmuştur. Türkiye, bir taraftan genç Türk Devletleri'nin uluslararası düzene entegrasyonunu sağlamak konusunda çaba sarf ederken diğer taraftan da aynı tarihi kökene ve medeniyete sahip kardeş ülkeler ile işbirliği geliştirmenin yoluna gitmiştir. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ev sahipliğinde, Azerbaycan Devlet Başkanı Ebulfezl Elçibey, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgız Cumhuriyeti Devlet Başkanı Askar Akayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov'un katılımıyla Ankara'da gerçekleştirilen Birinci Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi, Türk devletleri arasında işbirliğinin tesis edilmesi için üst düzey bir platform oluşturmuştur. Bu zirveler, ilerleyen yıllarda da devam etmiş (on zirve gerçekleşmiştir) ve 2009 yılında Nahçıvan'da yapılan 9. Zirvede Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan katılımıyla “*Nahçıvan Anlaşması*” imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşma ile zirve toplantıları “Türk Konseyi” (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi) adı altında kurumsallaştırılarak yeni bir yapı oluşturulmuştur. 2010 yılında İstanbul'da gerçekleşen zirvede Türk Konseyi resmen teşkilatlandırılarak gerekli alt yapı oluşturulmuştur. Böylece SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Türk Devletleri ile Türkiye'nin katılımıyla 1992 yılında Ankara'da başlayan Devlet Başkanları Zirveler Süreci, Türk Konseyi Sekreteryasının kurulduğu 2010 yılına kadar devam etmiştir. Bu süreçten sonra ise Türk Konseyi Zirveleri başlamıştır. Türk Konseyi'nin ilk zirvesi 20-21 Ekim 2011 tarihlerinde “Ekonomik ve Ticari İşbirliği” temasıyla Almatı'da gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'da gerçekleşen 7. zirvede Özbekistan tam üye olarak katılım sağlamış, Karabağ Zaferi sonrasında 12 Kasım 2021'de İstanbul'da “Dijital Çağda Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler” temasıyla toplanan Türk Devletlerinin Bağımsızlığının 30. Yıldönümüyle örtüşen 8. zirvede “Türk Konseyi”nin ismi “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirilmiştir. Ayrıca bu zirvede Türkmenistan, Teşkilata gözlemci üye olarak katılmış ve Teşkilat'ın yol rehberi niteliğinde “Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi” onaylanmıştır. Böylece bu zirvede Türk Devletleri resmi anlamda kendilerini ilk kez “*Türk Devletleri*” olarak ifade etmiş ve “*Türk Dünyası*” kavramı ilk kez resmî belgede yer almıştır (Türk Devletleri Teşkilatı, 2020, 23.09.2023).

Zengezur Koridoru hem siyasi hem de ekonomik açıdan Türk Devletleri'ni ilgilendirmektedir. Siyasi açıdan bakıldığında Zengezur Koridorunun açılması Birinci Karabağ Savaşı'ndan bu yana 30 yılı aşkın bir süredir kapalı olan Azerbaycan ve Nahçıvan Bölgesi arasında olan karasal bağlantının kurulmasını sağlayacaktır. Bu durum sadece Azerbaycan ile ilgili olmayıp aynı zamanda Orta Asya Türk Devletleri'nin de Azerbaycan üzerinden Türkiye ile karasal bağlantı sağlayacağı bir durumdur. Başka bir ifadeyle Zengezur Koridorunun açılmış olmasıyla birlikte Türkiye'den başlayıp Orta Asya'ya kadar uzanan kesintisiz kara ulaşımı gerçekleşmiş olacaktır. Bu nedenle de koridora aynı zamanda "Turan Koridoru" adı verilmektedir (Hamzatlı ve Büber, 2022: 2). Ekonomik açıdan bakıldığında ise Zengezur Koridoru'nun açılması Orta Koridor'u daha işlek hale getirecektir. Bu durumun meydana getireceği çarpan etkisi doğal olarak Orta Koridor güzergâhında yer alan Türk Devletleri'nin ekonomileri üzerinde olumlu katkı sağlayacaktır.

Bu başlık altında baştan Türk Devletleri'nin yol haritası niteliğinde olan Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi ile Teşkilat'ın Semerkant ve Astana Zirvelerinde yayınladıkları bildirilerde Zengezur'la ilgili kararlar ele alınacaktır.

2.1. Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nde Zengezur'la İlgili Karar

Türk Devletleri arasında çoklu işbirliği alanları ile ilgili önemli bir belge olan Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nde Türk Devletleri'nin ticaret hacimlerini geliştirmeleri ve Orta Koridor alanında işbirliği alanları üzerinde özellikle durulmuştur. Üye ülkelerin liderleri belgenin "Nakliye ve Gümrük" alt başlığı altında Orta Koridor ve Zengezur konusunda işbirliği hususunda iradelerini ortaya koymuşlardır. Söz konusu belgede işbirliği şu şekilde ifade edilmiştir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2020, 23.09.2023):

"- Hazar Geçişli Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridorunu Doğu ile Batı arasındaki en kısa ve en güvenli ulaşım bağlantısı haline getirme ve Üye Devletleri bu Koridor üzerinden bölgesel ve küresel tedarik ve üretim zincirlerine dâhil etme,

- Üye Devletlerin sınır geçişi için gümrük ve transit prosedürlerini sadeleştirme ve uyumlu hale getirme, Üye Devletlerarasında iyi gelişmiş ve birbirine bağlı sert ve yumuşak taşımacılık, altyapı projeleriyle bölge içi bağlantısallığı sağlamaya yönelik yatırımları artırma,

- *Hazar Geçişli Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru için taşımacılık politikalarını ve yük ile ilgili teknik standartları uyumlu hale getirme,*
- *Üye Devletler tarafından ulaştırma alanındaki uluslararası sözleşmelerin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak için yakın işbirliği yürütme,*
- Çeşitli uluslararası ekonomi platformlarında Zengezur Koridorunun ortaklaşa tanıtımını yapma”*

TDT'nin İstanbul'da gerçekleşen 8. Zirvesi'nde Devlet Başkanlarının üye ülkeler arasında ulaştırma koridorlarının ve gümrük sınır kontrol noktalarının kesintisiz çalışmasının sağlanması yönünde aldıkları karar gereğince TDT Sekreteryası gümrük prosedürlerinin kolaylaştırılması ve basitleştirilmesine yönelik çalışmalar başlatmış ve üye ülkelere oluşturulan komisyonlar arasında görüşmeler başlatılmıştır. TDT Üye Ülkelerin sınır ötesi ticaretini hızlandırması ve bir Türk Dünyası projesine dönüşen Trans-Hazar Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridorunun rekabet gücünün artırılması amacıyla TDT bünyesinde başlatılan Kervansaray Projesi (dijital gümrük) kapsamında üye ülkelerin kara sınır geçiş noktalarının altyapısının iyileştirilerek uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi, gümrük süreçlerinin otomasyonu ve dijitalleştirilmesi ile transit işlemleri için ortak çevrimiçi sistemin oluşturulmasının üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda TDT Üye Devletleri Hükümetleri tarafından 11 Kasım 2022 tarihinde Semerkant'ta imzalanan *“Türk Devletleri Teşkilatı Hükümetleri Arasında Basitleştirilmiş Gümrük Koridoru Kurulmasına İlişkin Anlaşma”* büyük önem arz etmektedir. Söz konusu Anlaşma 9 Mayıs 2023 tarihli Resmi Gazete'de yer alan 7237 sayılı Karar ile Türk Devletleri Teşkilatı Hükümetleri Arasında Basitleştirilmiş Gümrük Hattı Kurulmasına İlişkin anlaşma Türkiye tarafından onaylanmıştır.

2.2. Semerkant Bildirisi'nde Zengezur'la İlgili Karar

Türk Devletleri Teşkilatı(TDT)'nin ilk zirvesi niteliğinde Semerkant'ta yapılan 9. Zirve sonunda ilan edilen bildiri metninde Orta Koridor alanında üye ülkelerin işbirliği yapmaları hususunda önemli kararlar alındığı görülmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı Dokuzuncu Zirvesi Semerkant Bildirisi'nin *“Siyaset, Dış Politika ve Güvenlik Konularında İş Birliği”* alt başlığında *“Hazar Geçişli Uluslararası Doğu-Batı-Orta Koridorunun potansiyelinden istifade ederek bölgesel bağlantıyı güçlendirmek, ticari ilişkileri geliştirmek ve bölgesel ve uluslararası konularda mevcut işbirliğini arttırmak amacıyla 27 Haziran 2022'de Bakü'de düzenlenen Azerbaycan-Kazakistan-Türkiye Dışişleri ve Ulaştırma Bakanları Birinci Üçlü Toplantısı'nda ve 2 Ağustos 2022'de Taşkent'te düzenlenen Azerbaycan-Türkiye-Özbekistan Dışişleri,*

Ticaret/Ekonomi ve Ulaştırma Bakanları Toplantısı'nda sağlanan başarıları memnuniyetle karşıladıklarını” belirtmişlerdir. Yine Bildiri'nin “Ekonomik ve Sektörel İş Birliği” alt başlığında ise Orta Koridor ve Zengezur konusunda (Türk Devletleri Teşkilatı, 2022: 25.09.2023);

“ Hazar Geçişli Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru boyunca taşımacılık faaliyetlerini kolaylaştırmak ve Üye ve Gözlemci Ülkeler arasında ulaştırma iş birliğini güçlendirmek için önemli bir adım olarak, “TDT Üye Ülkeleri Arasında Uluslararası Kombine Yük Taşımacılığı Anlaşması”nın imzalanmasını ve “Ulaştırma Bağlantılılık Programı”nın kabul edilmesini takdir ettiklerini;

- Hazar Geçişli Doğu-Batı Orta Koridoru boyunca altyapının artırılması için iş birliğinin daha da geliştirilmesinin yanı sıra, güzergahın transit potansiyelini artırmak ve bölgesel ve uluslararası ulaşım sistemlerine entegre etmek için ulaşım, sınır ve gümrük prosedürlerinin dijitalleştirilmesinin önemini kaydettiklerini;

- Üye Ülkelerin, Zengezur Koridorunun en yakın zamanda açılması, "Bakü-Tiflis-Kars" Demiryolu Hattı'nın kapasitesinin artırılması, Avrupa ile Asya arasındaki ulaşım hatlarının daha iyi bağlantılandırılması ve çeşitlendirilmesine katkıda bulunan, "Özbekistan-Kırgızistan-Çin" ve "Tirmiz-Mezar-ı Şerif-Kabil-Peşaver" Demiryolu Hatlarının inşası için gösterdikleri çabaları desteklediklerini;

- 27 Ekim 2022 tarihinde Taşkent'te gerçekleştirilen TDT Üye Devletlerinin Demiryolu İdareleri Başkanları İlk Toplantısı ve TDT Kardeş Limanlarının Beşinci Toplantısı'nın sonuçlarını takdir ettiklerini; demiryollarının transit potansiyelinin daha da geliştirilmesi, ulaştırma operasyonlarının dijitalleştirilmesi ve demiryolu idareleri, deniz ve kara limanları ve lojistik merkezleri arasındaki ağın genişletilmesi konularında yakın işbirliğini teşvik ettiklerini;” aldıkları kararlarda belirtmişlerdir.

Türkmenistan'da 14 Aralık'ta gerçekleşen Türkiye, Türkmenistan ve Azerbaycan Devlet Başkanları Birinci Zirvesi'nin akabinde yayımlanan 25 maddelik ortak bildiri de tarafların Orta Koridora yönelik işbirliğine;

“- Taraflar, üç ülkenin ulaştırma, lojistik ve transit alanındaki büyük potansiyelini göz önünde bulundurarak, ulaştırma alanındaki işbirliğinin geliştirilmesine özel önem atfederler.

- Taraflar, Büyük İpek Yolu'nu Türkiye, Türkmenistan ve Azerbaycan'dan geçen tarihi güzergâhı boyunca canlandırma amacıyla Lapis- Lazuli Transit, Ticaret ve Ulaşım Rotası ile Hazar Geçişli Doğu-Batı Orta Koridorunun önemine vurgu yapmışlardır.”,

şeklinde iki madde ile Zengezur Koridoru hususuna önem atfetmişlerdir.

2.3. Astana Bildirisi'nde Zengezur'la İlgili Karar

3 Kasım 2023 tarihinde Kazakistan'ın Astana kentinde “Türk Devri” temasıyla toplanan Türk Devletleri Teşkilatı Devlet Başkanları Konseyi'nin toplantı sonrası ilan ettikleri bildirin “Ekonomik ve Sektörel İş Birliği” alt başlığında liderlerin gümrüklerin basitleştirilmesi ve Zengezur Koridoru hakkında somut adım atılması konusunda görüş birliğine vardıkları anlaşılmaktadır. Astana Bildirisi'nde bu konuya ilişkin alınan karar şöyledir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2023: 28.01.2024):

“Üye Devletlerin ilgili makamlarını, “Türk Devletleri Teşkilatına Üye Ülkelerin Hükümetleri Arasında Uluslararası Kombine Yük Taşımacılığı Anlaşması” ve “Türk Devletleri Teşkilatı Hükümetleri Arasında Basitleştirilmiş Gümrük Hattı Kurulmasına İlişkin Anlaşmanın” yürürlüğe girmesi için gerekli iç prosedürlerin tamamlanmasını hızlandırmaya çağırıldıklarını;

Özellikle Orta Koridora odaklanarak, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı'nın yanı sıra, Doğu Zengezur Ekonomik Bölgesi ile Azerbaycan Cumhuriyeti Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni birbirine bağlayan ve Çin-Kırgızistan-Özbekistan, Kazakistan – Türkmenistan – İran ve Tirmiz - Mezar-ı Şerif - Kabil - Peşaver Demiryolu Hatlarının önemi dikkate alınarak çok modlu ulaşım yollarının geliştirilmesinde ortaya çıkan fırsatlardan yararlanma gereğini vurguladıklarını;”

Sonuç olarak Orta Koridor ve Zengezur Güzergâhının Türkiye ve Azerbaycan öncülüğünde Türk Devletleri Teşkilatı projesine dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu projenin hayata geçmesinin bölgede doğuracağı ekonomik canlanma ile Türk Devletleri arasında siyasi açıdan da entegrasyonun hız kazanacağı öngörülmektedir. Türkiye'nin son dönemlerde Türk Devletleri'ne yönelik yeniden şekillenen dış politikasının da bu sürece olumlu katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

Türkiye'nin, Türk Devletleri'ne yönelik izlediği politikada, enerji ve kültürel alanlardaki iş birliği gibi klasik alanların yanı sıra, yeni iş birliği ortamlarının oluşturulması ve bölgenin uluslararası toplumla bütünleşmesinin hızlandırılması hususlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte Türkiye bölgede önemli etki alanına sahip Rusya ve Çin Halk

Cumhuriyeti'ni de Orta Asya'da gerçekleştirmeye çalıştığı iş birliği girişimlerine kontrollü olarak dâhil etmeye çalışmaktadır. Zira bölgeye yönelik büyük projelerin gerçekleştirilmesinde Çin ve Rusya katkısı söz konusu projelerin Türk Devletleri'ne olan ekonomik anlamda maliyetini düşüreceği gibi bu projelerin etkinliğini de artıracaktır. Öte yandan, bölgedeki siyasi ve ekonomik dengeler konusunda oldukça hassas olan Rusya ve bu hassasiyeti giderek daha fazla paylaşan Çin'in, Türkiye'nin girişimlerine dâhil edilmesi, bu iki devletin bölge dışı girişimlere yönelik yaklaşımlarında olumlu değişimlere yol açacaktır. Türkiye'nin temel dış politika hedefleri arasında yer alan 'çok taraflı ulaştırma politikası,' Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikasının değişen dinamiklerini incelemek açısından büyük önem taşımaktadır (Toprak, 2020: 22-23).

SONUÇ

Azerbaycan'ın İkinci Karabağ Savaşı'ndan zaferle çıkması üzerine, Rusya'nın arabuluculuğunda imzalanan üçlü deklarasyonda yer alan Zengezur Koridorunun açılmasıyla ilgili hüküm dünya kamuoyunun kadim İpek Yolu'nun yeniden hayat bulabileceği konusuna odaklanmasına yol açmıştır. Büyük bir ticaret hacmi güzergâhı üzerinde bulunan ve alternatiflerine göre daha avantaj sağladığına ilişkin yorumların yapıldığı Orta Koridor ile ilgili çalışmaların devam ettiği bir dönemde bu koridorun en avantajlı güzergâhını teşkil edecek olan Zengezur'un gündeme gelmesi başta bölge ülkeleri olmak üzere küresel aktörleri de hareketlendirmiştir. Rusya- Ukrayna Savaşı'nın ardından, Kuzey Koridorunun riskli hale gelmesiyle de Orta Koridora yatırım yapan ülkeler için yeni bir fırsat doğurmuştur. Bir taraftan bu fırsatları değerlendirmek isteyen ülkeler bu koridorun potansiyel kazançlarından daha çok pay almaya çalışırken, diğer taraftan ise bu koridorun oluşturacağı yeni dengeden yeterli pay alamayacaklarını ya da mevcut imkânlarından mahrum kalacaklarını hesaplayan ülkeler ise aksi yönde faaliyetler içine girmişlerdir. Bu da bölgede yeni bir jeopolitik dengenin oluşmasına yol açmıştır.

Asya ile Avrupa Kıtası arasında en güvenli ve en kısa ticaret yolu olması konusunda büyük bir potansiyele sahip Orta Koridor'un kilit ülkeleri olan Azerbaycan ve Türkiye ise bir taraftan Orta Koridor'un Bakü-Tiflis -Kars Güzergâhını daha etkin kullanımı üzerinde çalışırken, diğer taraftan da Türk Yolu olarak da adlandırılan Bakü-Nahçıvan-Kars Güzergâhını işlerlik kazandıracak Zengezur Koridoru'nun açılmasına yoğunlaşmış bulunmaktadır. Bu

güzergâhın açılması Azerbaycan'ı hem yük-insan nakliyatı açısından hem de enerji transferi alanında kaynak ve transfer ülkesi olarak Avrasya'nın lojistik üssü haline getirecektir.

Asya'yı Hazar Denizi üzerinden Türkiye ve Avrupa ile birleştirmesine imkânı sağlayan Orta Koridor Projesi'ni Türkiye'nin temel dış politika konuları arasında yer alan çok taraflı ulaştırma politikasının bir bileşimi olarak görmek mümkündür. Bununla birlikte Türkiye açısından Orta Koridoru diğer alternatif güzergâhlardan farklı yapan özellikleri ise bu güzergâh Türkiye'yi Türk dünyası ile bağlayan ve önemli kısmı Türk topraklarında geçen bir güzergâhtır. Bilindiği üzere Türkiye bu projeyi sadece ekonomik bir proje olarak görmemekte, aynı zamanda ortak tarih ve ortak medeniyetten beslenen Türk Devletleriyle bir entegrasyon projesi olarak görmektedir. SSCB'nin dağılmasından bu yana Türkiye'nin Türk Devletleri'ne yönelik dış politikası iki temel eksen üzerinden şekillenmiştir. *Birincisi* Türkiye bağımsızlıklarını ilan eden Türk Devletleri'nin toprak bütünlüğünü, siyasi ve iktisadi istikrarının sağlanmasını desteklemek ve bu yöndeki tüm girişimlere katkı sağlamaktır. *İkincisi* ise genç cumhuriyetleri uluslararası toplumla bütünleşmesini de sağlayacak şekilde gerek bölge devletlerinin kendi aralarında gerekse bölgeye komşu diğer devletlerle çoklu işbirliği ortamı oluşturacak girişimlere öncülük etmektir. Orta Koridoru Projesi'ni de bu ekseninde yorumlamak gerekmektedir.

Zengezur Koridorunun açılmasının yerel, bölgesel ve küresel düzeyde birçok etkilerinden söz etmek mümkündür. Zengezur Koridorunun açılmasıyla inşa edilecek karayolu ve demir yolunun Türkiye'nin ulaşım ağı ile entegre edilmesi bölgesel ve küresel ölçekte ulaşım ağının gelişmesine imkân sağlayarak, dünya lojistik sisteminde alternatif bir alan yaratacaktır. Böylece Çin ile Avrupa hatta diğer kıtalar arasında daha kısa ve daha az maliyetli aynı zamanda güvenli yeni bir güzergâh hayat bulacaktır. Aynı zamanda bu ulaşım güzergahının oluşturacağı sinerji ile bölgesel ticaret hacmi ve işbirliği imkanı artarak bölgede kalkınma hamlesi ve istikrarın oluşmasına katkı sağlayacaktır.

EXTENDED SUMMARY

The "Zengezur Corridor" has assumed a historical mission alongside its political and economic significance. The reopening of the Zengezur Corridor, which has been closed for over 30 years, was agreed upon in the trilateral declaration signed under Russian mediation following Azerbaijan's victory in the Second Karabakh War. This development has once again drawn the attention of the international community to the region. The project to open the Zengezur Corridor, also known as the Turkish Strait, holds great importance for Turkey's relations with

Azerbaijan and other Turkic Republics, signifying an increase in the weight of the Turkic world in international politics and trade.

From a strategic perspective, it is beneficial to consider the importance of the Zengezur Corridor within the framework of the "Middle Corridor." As it is known, the Middle Corridor is a route that strengthens the position of Turkic states between Asia and Europe, situated along the historic Silk Road, starting from Turkey and extending through the Caucasus region, crossing the Caspian Sea to Turkmenistan and Kazakhstan, and further on to Central Asia and the People's Republic of China. The Caspian Trans-Eurasian Middle Corridor constitutes one of the most important components of the project to revive the historic Silk Road.

With the opening of the Zengezur Corridor, the Middle Corridor will take shape along two main axes. The first axis is the existing route that connects China and Central Asia to Turkey via Azerbaijan and Georgia. This route starts from Turkey and, through railway and road connections, leads to Georgia, Azerbaijan, and the Caspian Sea, from where it extends to China via the Turkmenistan-Uzbekistan-Kyrgyzstan or Kazakhstan route, utilizing the Caspian Crossing. In this context, the ports of Baku/Alat (Azerbaijan), Aktau/Kuryk (Kazakhstan), and Türkmenbaşy (Turkmenistan) are used for combined transportation at the Caspian Crossing. In the event of the Zengezur Corridor's opening, the second alternative route will pass through Kars, Iğdır, and the Nakhchivan Autonomous Republic, intersecting with the other route in Azerbaijan. This will result in the construction of a "Modern Silk Road" on the route of the "Historic Silk Road," offering a shorter, more cost-effective, and safer alternative for East-West transportation. An additional significance of this route is that it will establish sea access for landlocked Turkic states.

KAYNAKLAR

Asker, Ali, Özpınar, Zeynep Gizem (2021), "Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 10, 1 (2021): 83-106.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti (2020), *Ermənistan Respublikasının Baş naziri və Rusiya Federasiyasının Prezidentinin Bəyanatı No:406/20* (9 Kasım 2020 Tarihli Ateşkes Andlaşması) <<https://www.mfa.gov.az/az/news/7026/view>> (Erişim Tarihi: 19.04.2021).

- Gasıмова, Tukazban, Erçin Yurcu, Melis (2023). “Zengezur Koridoru’nun Azerbaycan’ın Dış Ticaret ve Lojistik Faaliyetlerine Olası Etkilerinin SWOT Analizi”. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*. S. 12, ss.1- 15.
- Hamzatlı, M. ve Büber. H. (2022). *Zengezur Koridoru’nun Azerbaycan ve Türkiye’nin Dış Ticaretine Olası Etkileri*. Eğitim Yayınevi. Konya.
- Memmedov, Asim, Hasanoglu Murteza (2023). “Hazar Denizi’nden Akdeniz’e Zengezur Koridoru”. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*. C. 6. S. 2. ss.334- 344.
- Mustafayev, Beşir (2013), “Sovyetler Döneminde Rusya’nın Dağlık Karabağ Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2013, Sayı 39: 53-68
- Mustafayev, Beşir (2013a), “Karabağ’ın İşgal Süreci ve Bölgede Yaşanan Son Olaylar Çerçevesinde Çözüm Arayışları”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, Sayı: 49: 281-294.
- Özçubukçu, M. G. (2024). “Zengezur’un Dünü, Bugünü ve Yarını”. *Türkiye Azerbaycan Dergisi*. C. 20. S. 1. ss. 42- 45.
- Politicon (2020). “Azerbaijan and Belt and Road Initiative: On the way of becoming a regional transport center”. <https://politicon.co/en/analytics/33/azerbaijan-and-belt-and-road-initiative-on-the-way-of-becoming-a-regional-transport-center>. (Erişim Tarihi: 23.09.2023).
- Rzayev, Ayaz (2019). “Towards Greater Connectivity: The South Caucasus as a Railway Hub between the EU and China”. *United Nations University Institute on Comparative Regional Integration Studies*. No 1. pp. 1-9.
- Serhat Kalkınma Ajansı (2022). *Zengezur Koridoru’nun Bölgesel Kalkınma ve Ekonomik Büyümede Stratejik Önemi Çalıştay Raporu*, Ed. Emrah Konuralp, Kars: T.C. Serhat Kalkınma Ajansı Yayını.
- Toprak, Nuri Gökhan (2020). “Orta Koridor Girişimi Bağlamında Türkiye’nin Değişen Orta Asya Politikası”. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*. C. 6. S. 1. ss. 19- 32.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2020). “Türk Dünyası 2040 Vizyonu”. <https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>. (Erişim Tarihi: 23.09.2023).
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2022). “Türk Devletleri Teşkilatı Dokuzuncu Zirvesi Semerkant Bildirisi”. <https://www.turkicstates.org/assets/pdf/haberler/semerkant-bildirisi-2679-164.pdf>. (Erişim Tarihi: 25.09.2024).
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2023). “Türk Dünyası 2040 Vizyonu”. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/10-zirve-bildirisi-2023-21-tr.pdf.(Erişim Tarihi: 28.01.2024).

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. “Türkiye'nin Çok Taraflı Ulaştırma Politikası”.
https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-tarafli-ulastirma-politikasi.tr.mfa. (Erişim
Tarihi: 23.09.2023).

BAĞIMSIZLIK SONRASI KIRGIZ CUMHURİYETİ'NİN GELİŞİMİNDE YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ: GELİŞMELER VE ZORLUKLAR

Cholpon KAMBAROVA *

Özet

Eğitim toplumun temel taşıdır ve bir toplumun gelişiminde kritik bir rol oynar. Bir ülkenin eğitim sisteminin kalitesi, o ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişim düzeyini belirleyen önemli bir göstergedir. Eğitim sisteminin güçlü olduğu bir toplum, genellikle daha donanımlı, bilinçli ve üretken bireyler yetiştirme eğilimindedir. Eğitim, bireylere yaşamları boyunca gerekli olan bilgi, beceri ve değerleri kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal uyumun ve dayanışmanın sağlanmasına da katkıda bulunur. İyi bir eğitim sistemi, toplumun her kesimine eşit fırsatlar sunar ve sosyal adaletin sağlanmasına yardımcı olur. Herhangi bir siyasi rejime bakılmaksızın, eğitime verilen önem, bir toplumun kalkınmasında temel bir faktördür. Eğitim demokratik değerlerin ve insan haklarının yayılmasına, bilimsel ve teknolojik ilerlemenin desteklenmesine ve kültürel çeşitliliğin korunmasına katkı sağlar. Ancak son yıllarda eğitim sistemlerinde belirli bir yavaşlama ve zorluklarla karşılaşmaktadır. Küreselleşme teknolojik ilerlemeler ve ekonomik değişimler gibi faktörler, eğitim sistemlerini etkileyen önemli dinamiklerdir. Ayrıca eğitim sistemlerinin finansmanı, yönetimi ve içeriği gibi alanlarda da reformlar gerekmektedir. Eğitim her zaman toplumsal gelişmenin önemli bir unsuru olmuştur ve bugün de bu önemi korumaktadır. Eğitim toplumların geleceğini şekillendiren temel bir güçtür ve bu nedenle eğitim sistemlerine yapılan yatırımların ve iyileştirmelerin öncelikli olması gerekmektedir. 31 Ağustos 1991'de resmi olarak bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Kırgızistan milli kimliğini inşa etme sürecinde eğitim politikalarını da yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Bu dönemde ülkede yükseköğretim sisteminin uluslararası eğitim sürecindeki rolü ve eğitim potansiyelinin oluşumundaki eğilimler önemli bir konu haline gelmektedir. Ancak bu süreçte birçok sorun da ortaya çıkmaktadır. Bu makale, Kırgızistan'ın yükseköğretim sisteminin uluslararasılaşma sürecindeki önemli gelişmeleri ve karşılaşılan sorunları ele almaktadır. Ayrıca uluslararası eğitim sürecinin özellikleri ve ülke üniversitelerinde eğitime erişilebilirlik düzeyi üzerindeki etkisi de incelenmektedir. Kırgızistan'da yükseköğretim sisteminin uluslararasılaşmasıyla ilgili üç ana eğilim belirlenmiştir. Bunlar eğitim potansiyelinin uluslararası standartlara uyumlaştırılması, uluslararasılaşma sürecindeki beklentilerin belirlenmesi ve mevcut eksikliklerin giderilmesi için önerilerin formüle edilmesidir. Bu çalışmada, Kırgızistan'ın yükseköğretim sisteminin uluslararasılaşma sürecinde karşılaşılan zorluklar ve kazanımlar detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Ayrıca uluslararası eğitim sürecinin eğitim potansiyeli üzerindeki etkisi ve gelecekteki yönelimler de incelenmektedir.

Anahtar kelime: Kırgızistan Eğitim Sistemi, Standartlar, Akademik Güç, Uluslararasılaşma Süreci, Milli Kimlik İnşası, Toplumsal Gelişim

HIGHER EDUCATION SYSTEM IN THE DEVELOPMENT OF THE POST-INDEPENDENCE KYRGYZ REPUBLIC: DEVELOPMENTS AND CHALLENGES

Abstract

Education is the cornerstone of society and plays a critical role in the development of a society. The quality of a country's education system is an important indicator of its level of social, economic and cultural development. A society with a strong education system generally tends to raise better equipped, conscious and

* Doktor, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, chopakam0707@gmail.com.

productive individuals. Education not only provides individuals with the knowledge, skills and values they need throughout their lives, but also contributes to social cohesion and solidarity. A good education system provides equal opportunities to all segments of society and helps to ensure social justice. Regardless of any political regime, the importance attached to education is a fundamental factor in the development of a society. Education contributes to the spread of democratic values and human rights, the promotion of scientific and technological progress and the preservation of cultural diversity. However, in recent years, education systems have been facing a certain slowdown and challenges. Factors such as globalization, technological advances and economic changes are important dynamics affecting education systems. Reforms are also needed in areas such as financing, management and content of education systems. Education has always been an important element of social development and remains so today. Education is a fundamental force shaping the future of societies and therefore investments and improvements in education systems should be a priority. On August 31, 1991, after officially declaring independence, Kyrgyzstan began to reshape its education policies in the process of building its national identity. In this period, the role of the higher education system in the international educational process and trends in the formation of educational potential become an important issue. However, many problems arise in this process. This article discusses important developments in the process of internationalization of the higher education system of Kyrgyzstan and the problems encountered. It also examines the features of the international education process and its impact on the level of accessibility of education in the country's universities. Three main trends related to the internationalization of the higher education system in Kyrgyzstan have been identified. These are the harmonization of the educational potential with international standards, identification of expectations in the internationalization process and formulation of recommendations for eliminating existing shortcomings. In this study, the challenges and achievements in the internationalization process of Kyrgyzstan's higher education system are discussed in detail. It also examines the impact of the internationalization process on the educational potential and future directions.

Keywords: *Kyrgyzstan Education System, Standards, Academic Strength, Internationalization Process, National Identity Building, Social Development*

GİRİŞ

Kırgızistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılmasının ardından, ülke eğitim sisteminde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönemde, yükseköğretim sistemi de önemli bir odak noktası haline gelerek, ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimine önemli katkılarda bulunması hedeflenmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde Kırgızistan'da yükseköğretim sistemi, ulusal kimlik ve kültürel değerlerin korunması ve geliştirilmesi, ekonomik kalkınma ve toplumsal refahın artırılması gibi stratejik hedeflere yönelik olarak yeniden inşası yapılanmıştır. Bu süreçte, eğitim politikalarının hümanizme dayandırılması, uluslararası eğitim standartlarına uyum sağlanması, eğitimde devamlılığın sağlanması ve sistematikleştirilmesi gibi önemli adımlar atılmaktadır. Ancak, bu süreçte yükseköğretim sisteminde bazı zorluklar da yaşanmaktadır. Mesleki eğitimin geliştirilmesi ve toplumsal eğitimin gerçekleştirilmesi konularında sıkıntılar olduğu görülmektedir. Özellikle mesleki eğitime olan rağbetin düşük olması ve mesleki eğitim temelli iş alanlarındaki istihdamın yetersizliği, yolsuzluk gibi konular, sistemdeki önemli sorunlar arasında yer almaktadır.

Eğitim toplumun geleceğin aynasıdır, insanlara bilgi, beceri, değerler ve anlayış kazandırmak amacıyla yapılan planlı ve sürekli bir öğrenme süreci içinde adaletli eğitim vermek geleceğin temelidir. Bu süreç, genellikle okul, üniversite, kurslar veya öğretmenler

aracılığıyla gerçekleştirilir olsa da, yaşamın her alanında ve her anında da toplumun gerçeğidir. Eğitim, bir toplumun potansiyellerini maksimize etmelerine, bireylerin topluma katkı sağlamalarına ve daha iyi bir gelecek için hazırlanmalarına yardımcı olmaktadır. Bu çalışmada temel amaçlarından bağımsızlık sonrası dönemde Kırgızistan'ın yükseköğretim sisteminin durumunu ele almakla birlikte yaşanan gelişmeler, karşılaşılan zorluklar ve çözüm öneriler ile sonuçlanmaktadır. Bu konuda ülkenin eğitim alanındaki dönüşümü ve geleceğin aydınlığını anlamak açısından önemlidir.

Eğitim, Kırgız Cumhuriyeti'nin sürdürülebilir kalkınmasını belirleyen öncelikli stratejik alanlardan biridir. Ülkenin sürdürülebilir kalkınması öncelikle insan kaynaklarının kalitesine bağlıdır ve bu da ülkede çağdaş bir eğitim sisteminin oluşturulmasını gerektirmektedir.

1. KIRGIZ CUMHURİYETİ'NİN GENEL EĞİTİM DURUMU

1917 Ekim devriminden sonra oluşan Sovyet sosyalist sistemi varlığını sürdürmek için eğitim alanında önemli yatırımlar yapmıştır. 1990'lara kadar süren Sovyet sisteminde kolektifleştirme siyaseti ve tarihten kalan göçebelik hayat tarzı ile şekillenen Kırgız eğitim kimliği ve bu kimliğin oluşmasında ve pekişmesinde oldukça zor süreçlerden geçmiştir. Bu kapsamda Kırgızistan'da eğitimin yaygınlaşması ve belirli bir program esasında şekillenmesinin 1940'lı yıllardan sonra gerçekleştiğini belirtebiliriz. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Kırgızistan'ın eğitim politikalarını oluşturmak için önemli çabalar harcadığı görülmektedir. Kırgızistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra eğitim sistemini yeniden yapılandırmaya başlamıştır. Yükseköğretim alanında da önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Kırgızistan'da modern manada eğitimin Sovyet döneminde başladığı ve Sovyetler Birliği'nin yaklaşık 70 yıl boyunca Kafkaslar ve Türkistan bölgelerinde uyguladığı eğitim politikalarıyla bir kültürel baskı çabası gösterdiği ifade edilmektedir. Bağımsızlık sonrası dönemde ise uluslararası anlaşmalar çerçevesinde yapılmaya çalışılan değişimlerin eğitim alanına çok fazla yansımadağı belirtilmektedir.

Kırgız Cumhuriyeti'nde eğitimi modern taleplere uygun olarak geliştirmek için bir dizi normatif yasal belgeler geliştirmiştir. Toplum tarafından kabul edilen Kırgız Cumhuriyeti'nde 2020- 2024 'e kadar Eğitimi Geliştirme Süreci konsepti içinde önemli adımlara imza atılmıştır: "Kırgız Cumhuriyeti'nde Eğitimi Geliştirme Stratejisi 2012- 2020" ve "2018- 2040 Kırgız Cumhuriyeti'nin sürdürülebilir kalkınma stratejisi" gibi temel konseptler ile devam etmektedir. Bu konseptler temelinde öğrencilerin yeterliliğinin oluşturulması bireysel odaklı eğitimin

uygulanması, yeni bilgi teknolojileri kullanarak modern eğitim sisteminin oluşturulması, modern eğitim yöntemleri, eğitim kalitesinin iyileştirilmesi ve uygulamadaki sorunların nasıl çözülmesi gerektiğini de belirtmektedir. Kırgız Cumhuriyeti eski Eğitim ve Bilim Bakanı B. D. Kupeshev'in 2021-2024 için önerdiği program, Kırgız Cumhuriyeti "Eğitim Üzerine" Kanun bu belgeler temelinde oluşturulmuştur (Kupeşev, 2021:2). Milli Eğitim konseptinin amacı, bütüncül, esnek, açık ve dinamik olarak gelişen bir milli eğitim sistemi geliştirmenin yollarını belirlemektir ve aşağıdaki maddeleri temel almaktadır:

- Kırgızistan halkının manevi ve kültürel değerlerinin, ulusal kimliğinin ve özgünlüğünün korunması ve nesillere iletilmesi;
- İç ve dış zorluklara esnek bir şekilde yanıt veren etkili eğitim-yönetim mekanizmalarının oluşturulması;
- Eğitim taleplerinin ve çok kültürlü toplumun ihtiyaçlarının yüksek kalitede karşılanması;
- Kırgızistan ekonomisinin başarılı bir şekilde gelişmesini ve vatandaşların yaşam kalitesinin iyileştirilmesini sağlamak.

Ancak Kırgız Cumhuriyeti'ndeki eğitim sistemi günümüze kadar genelde Sovyetler Birliği döneminde geliştirilen müfredat temelinde çalışmaktadır. Bunun nedeni, Kırgız toplumu tarafından bu sistemin en iyi eğitim yolu olarak görmesi ve bu şekilde eğitim-öğretimin etkili olacağına inanmasıdır. Küreselleşme çağında eğitim sistemi de günümüzdeki açık piyasa ekonomisinin taleplerine uygun bir şekilde olmalıdır. İş dünyasında çok kabiliyetli içi gücü talep etmektedir. Mesela kendi uzmanlık alanına ek olarak ikiden fazla yabancı dillere hâkim, bilgisayar programlarına hâkim olanlar, yazılımcılar ve iyi iletişim kurabilen kişiler için yüksek bir talep vardır. Ancak güncel durumda Kırgızistan'daki okullarda ve yükseköğretim kurumlarında eski eğitimi ve yöntemi halen korunmaktadır.

Kırgız devletinin bağımsız bir devlet haline gelmesinden bu yana iş, eğitim ve deneyim alışverişi yoluyla dış ilişkilerimiz artmıştır. Bu elbette bizim için büyük bir avantaj çünkü yeni yeni fırsatları tanıyoruz. Bu bizim için bağımsızlıktan sonra eğitimde büyük bir gelişim sağlamaktadır. Eğitim alanında yurt dışından çok sayıda gönüllü hocalar gelmektedir. Onlarla deneyim paylaşmak önemlidir, ancak Kırgızistan'ın değerleri çerçevesinde olmasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Öğretmenler ve öğrenciler için yurtdışındaki değişim programları çok çeşitli fırsatlar da sunmaktadır. Yükseköğretim kurumlarının eksiklikleri olarak günümüze uygun çağdaş eğitim kaynakların yetersizliği, maaşların yetersizliği, kadro eksikliği, yolsuzluk,

bazı eğitim kurumlarında eğitim için yeterli koşulların olmaması gibi sorunlar sonucunda eğitimin kalitesinin düşmesine izin verilmektedir.

Bugün ülkemizin yüksek mesleki eğitim sistemi dünya standardına taşınmaktadır. Buna göre üniversitelerde lisansta 4 yıl, yüksek lisansta 2 yıl eğitim verilmektedir. Daha eskiden üniversitelerde eğitim okul yılı 5 yıllık eğitim verilmiştir (Kupeşev, 2021:3). Yeni eğitim sistemi insanı hayatı boyunca okumaya, yani sürekli yeni bilgiler almaya yönlendiriyor. Eğitimin kalitesini artırmak için yabancı yükseköğretim kurumları Kırgız üniversiteleri ile anlaşma çerçevesinde yabancı dil fakültesi akademisyenleri örneğin Türkiye'ye Türk dili, ABD veya İngiltere'ye İngiliz dili ve edebiyatı öğretmenlerinin, Almanya'ya Almanca öğretmenlerinin, Fransa'ya Fransızca öğretmenlerinin gönderilmesi daha etkili sonuçlar doğurmaktadır. Günümüzde gençlerin bu yönde çalışması için harika fırsatlar mevcuttur. Temel mesele bu imkânları doğru kullanmaktır. O zaman yüksek mesleki eğitim sisteminde geçmişten miras kalan birçok eksikliği ortadan kaldırmamız mümkündür. Kırgızistan'ın bağımsızlık sonrası yükseköğretim sistemindeki gelişmeler ve zorluklar, ülkenin eğitim alanındaki yeniden yapılanma çabalarının bir yansımasıdır. Bağımsızlık sonrası dönemde, Kırgızistan eğitim sistemini daha demokratik, hümanist ve uluslararası standartlara uygun hale getirme çabaları ön plandadır.

Yükseköğretim alanında yapılan değişiklikler arasında, eğitim politikalarının hümanizme dayandırılması, uluslararası eğitim hedeflerine ulaşılması, eğitimde devamlılığın sağlanması ve sistematikleştirilmesi, politik yaklaşımlara ve dini inançlara bağlı olmayan bir eğitim sisteminin oluşturulması gibi hedefler belirlenmiştir. Bu çabalar, Kırgızistan'ın küresel rekabetçi pazarda daha rekabetçi bir akademik ve profesyonel kadroya sahip olmasını hedeflemektedir. Ancak, bağımsızlık sonrası dönemde yükseköğretim sisteminde çeşitli zorluklarla da karşılaşmıştır. Bunlar arasında, mesleki eğitimin geliştirilmesi ve toplumsal eğitimin gerçekleştirilmesi konularında yaşanan sıkıntılar öne çıkmaktadır. Özellikle mesleki eğitime olan talebin düşük olması, bu durumun da ülkede üretimin durmasıyla ilişkilendirilerek mesleki eğitim temelli iş alanlarındaki istihdamın yetersizliğiyle bağlantılı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Kırgızistan'da eğitimin Sovyet döneminde başladığı ve Sovyetler Birliği'nin yaklaşık 70 yıl boyunca Kafkaslar ve Türkistan bölgelerinde uyguladığı eğitim politikalarıyla ifade edilmektedir. Bağımsızlık sonrası dönemde ise uluslararası anlaşmalar çerçevesinde yapılmaya çalışılan değişimlerin eğitim alanına yeterince yansımadağı belirtilmektedir (Abdiraimova, 2012:1). Tüm bu zorluklara rağmen, Kırgızistan eğitim sistemi,

uluslararası işbirliği ve reform çabalarıyla gelecekte daha rekabetçi, kapsayıcı ve kaliteli bir yükseköğretim sistemi oluşturma yolunda ilerlemektedir.

Kırgızistan'ın eğitim sistemi, bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından bu yana bir dizi reformdan geçmiştir. Sovyet döneminden miras kalan sistemden daha bağımsız, yerelleştirilmiş bir yapıya geçiş yapılmıştır. Eğitim genellikle üç aşamalı olarak düzenlenir: ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim. İlköğretim genellikle 7 yaşında başlar ve 9 yıl sürer. Ortak olarak "temel eğitim" olarak da adlandırılan bu dönem zorunludur. Ortaöğretim, 2 yıllık genel veya mesleki eğitim şeklinde sunulur ve üniversiteye giriş için gerekli olan lise diplomaları verilir. Yükseköğretimde ise üniversiteler, enstitüler ve akademiler bulunmaktadır ve Kırgızistan'da lisans ve lisansüstü eğitim veren çok sayıda eğitim kurumu vardır. En önemlisi Akademik alanda Kırgızistan Bilimler Akademisi en üst düzeyde olarak durmaktadır. Yükseköğretim sistemi lisans (4 yıl), yüksek lisans (genellikle 2 yıl) ve doktora programlarını (genellikle 3 yıl) içermektedir (Abdiraimova, 2021:5). Eğitim sistemini sürekli iyileştirmek için Kırgızistan, reformlarını hem içerik hem de metodoloji açısından geliştirmek için çaba sarf etmiştir. Örneğin, eğitim materyallerinde yerelleştirme, öğrenme metodolojilerinde çeşitlilik ve yükseköğretimde kalite standartlarının artırılması gibi alanlarda geliştirmeler yapılmıştır. Ancak, bölgedeki diğer ülkeler gibi, kaliteli eğitim sağlamada ve herkes için eşit eğitim fırsatları yaratmada hala çeşitli sorunlar oluşmaktadır. Kırgız eğitim sisteminin metodolojisi, yenilikçi ve etkileşimli öğrenme pratiklerini teşvik etme yönünde dönüşüm geçirmiş olabilir. Bu, öğrencileri modern, yenilikçi ve profesyonel olarak yönlendirilmiş mezunlar olarak yetiştirmek, yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmek ve onları ekonomiye gerçek katkıda bulunabilecek inovasyonlar yaratmaya ve bunları uygulamaya teşvik etmek anlamına gelmektedir.

Tablo 1: Devlet Bütçesinden Eğitimi için Yapılan Harcamalar (Milyon Kırgız Somu)

Yıllar	Devlet Bütçesinden Eğitim Harcamaları*	Okul Öncesi Eğitim	Mektep ve Orta Eğitim**	Yükseköğretim
2001	2.847,6	190,0	1.809,1	490,3
2002	3.350,4	219,5	2.020,1	657,3
2003	3.753,6	232,1	2.289,8	747,3
2004	4.361,3	257,2	2.603,9	864,3
2005	4.917,7	304,1	3.017,3	943,3
2006	6.315,7	381,6	3.720,7	1.135,2
2007	9.176,5	536,5	5.116,4	1.459,4
2008	11.116,3	730,3	6.384,4	1.827,6
2009	12.541,6	870,9	7.549,9	1.959,2
2010	12.822,9	1.038,1	7.933,1	1.989,7
2011	19.420,4	1.650,7	12.574,6	2.442,4
2012	22.925,9	2.153,2	14.956,6	2.757,1
2013	24.089,7	2.576,5	14.852,1	3.078,1
2014	25.915,4	2.948,8	15.102,6	3.412,3
2015	29.995,0	3.721,6	16.997,2	3.854,2

2016	36.299,3	4.499,7	20.233,2	4.395,4
2017	37.387,9	5.043,1	20.983,4	4.802,7
2018	37 518,6	5 377,7	21 550,7	5.111,7
2019	39 719,5	5 846,8	23 306,8	5.695,8
2020	42 345,6	5 182,0	27.470,3	5.745,1
2021	48 320,5	6.413,0	29 055,5	7.354,7
2022	73.175,6	10.372,7	42.649,3	9.635,3

* Finansal olmayan varlıkların edinimi için katlanılan giderler dâhildir.
** Ortaöğretim-genel eğitim programları, ortaöğretim mesleki ve sürekli ortaöğretim dâhildir.

Kaynak: National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, <https://www.stat.kg/kg/statistics/obrazovanie/>
(Erişim tarihi: 01/05/2024).

Tablo 1’de Kırgız devlet bütçesinden eğitime yapılan harcamaların yapısını göstermektedir. Bu tablo, eğitim harcamalarının çeşitli kategorilere nasıl dağıldığını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar. Genel olarak, harcamalar şu başlıklar altında toplanmıştır: temel eğitim, ortaöğretim, yükseköğretim, mesleki eğitim, özel eğitim, eğitim altyapısı ve öğretmen maaşları. Temel eğitim, çocukların zorunlu eğitim kapsamında aldığı eğitimi içerirken, ortaöğretim ve yükseköğretim daha ileri düzeydeki akademik programları kapsamaktadır. Mesleki eğitim, işgücü piyasasına yönelik becerilerin kazandırılmasını hedefleyen programları içerir. Özel eğitim, özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarına yönelik harcamaları kapsar. Eğitim altyapısı ise okulların fiziksel yapılarının inşası ve bakımıyla ilgilidir. Öğretmen maaşları ise eğitim harcamalarının önemli bir bölümünü oluşturarak öğretmenlerin ücretlerini ve sosyal haklarını içerir. Bu tablo, devletin eğitim alanına ayırdığı kaynakların hangi alanlara yönlendirildiğini ve bu kaynakların dağılımının nasıl yapıldığını net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Öğrencilere pratik uygulamalar, problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri kazandırmayı hedefler. Üniversiteler ve şirketler arasındaki işbirliği de bu metodolojinin bir parçası olabilir ve gerçek dünya senaryolarından elde edilen bilgileri öğrenci öğrenimine dâhil etmeyi amaçlamaktadır. Eğitimde kullanılan belirli bir metodolojik yaklaşıma dair belge ve raporlar olmakla birlikte, genel bir çerçeve olarak Kırgızistan’ın eğitim politikası ve uygulamasının dinamik olduğu söylenebilir. Rehberlik, pedagojik yaklaşımlar ve eğitimde teknoloji kullanımı gibi alanlarda sürekli gelişmeler yaşanmaktadır.

1.1. Okul Öncesi Eğitim Sistemi

Kırgızistan’da okul öncesi eğitim sistemi 1991 yılından sonra hızla gelişmiş, sürekli düzenlemeler yapılarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Okulların sayıları artırılmış, verilen dersler günün ihtiyaçlarına göre revize edilmiş ve öğretmen yetiştirme sistemi güncellenerek öğretmen maaşları artırılmıştır. Bu doğrultuda hükümet tarafından sürekli yeni kararlar alınmıştır. Bugün Kırgızistan’da okulöncesi eğitim kurumları olarak 12 türde eğitim verilmektedir. Bunlar; 6 aydan 3 yaşa kadar olan çocuklar için kreş, 6 aydan 7 yaşa kadar olan çocuklar için çocuk bakım

kreşleri, 3-7 yaş arası çocuklar için anaokulu, özel öğrenciler için anaokulu, 3-18 yaş arası kimsesiz çocuklar için yetim evleri, 3 yaşa kadar yetim ve özel öğrenciler için çocuk evi, rehabilitasyon merkezleri, 2-18 yaş aralığındaki kimsesiz çocuklar için çocuk aile evi, zeki çocuklar için gimnazyum, ebeveynler ve çocuklar için analık okulu, yerel yönetimlerin karşıladığı toplum anaokulu, 3-5 saat gibi kısa süreli olan çocuk bahçeleri. Okulöncesi kreş ve çocuk bahçeleri genellikle şehirlerde ve özel olarak açılmaktadır.

Tablo 2: Kırgızistan Eğitim Kurumlar Sayısı 2016-2018

Yıllar	Nüfus (Milyon)	Balabakça sayısı (Ana okullar)	Mektep sayısı	Mesleki kolej veya Teknik okul	Üniversite sayısı		
					Devlet	Özel	Toplam
2019	6 523,5	1 617	2 288	144	38	17	55
2020	6 636,8	1 648	2 305	138	40	17	57
2021	6 747,3	1 712	2 344	141	42	18	60

Kaynak: National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, <https://www.stat.kg/kg/statistics/obrazovanie/> (Erişim tarihi: 01/05/2024).

Kırgızistan'da eğitimin temel göstergeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir. Okul öncesi eğitim “**balabakça**” (kreş-anaokulu), sonra mektep eğitimi (1-11 sınıfa kadar). Mektepler kendi aralarında devlet okulları, özel mektepler ve devlet tarafından derinleştirme eğitim için “**gimnaziya**” olarak sınıflandırılır. Bazı özel mekteplerde “**listsey**” olarak da bölünmektedir. Mekteplerde 1’ci sınıftan 11’ci sınıfa kadar eğitim almak şarttır. Mektep sınıflarda kendi aralarında 3 temel etaplara bölünmektedir. “**Seytek**” sınıflar 1-2-3-4 sınıfa kadar (ilkokul), “**Semetey**” sınıflar -5-6-7-8- sınıflar (ortaokul), sonra “**Manas**” sınıflar -9-10-11 (lise)’dir¹ (Abdiraimova, 2021:5).

Bu dönemde Kırgız milli epik kahramanı Manas’ın ideolojik bir nesne olarak sunulduğu görülmektedir. Kırgız toplumu için Manas rol-model olarak geliştirilmektedir. Manas’ın yedi öğüdünün icadı ve okutulması zorunlu olan “Manas Taanuu” derslerinin konulması ve mekteplerde sınıf yapılarının adlandırma sisteminde “Manas” sınıfları, “Semeytey” (Manas’ın oğlu) sınıfları ve “Seytek” (Manas’ın torunu) sınıflar şekillinde olması eski Kırgız tarihine sahip çıkmak olarak bilinmektedir. İlk Kırgız Cumhuriyeti başkanı Askar Akayev, Kırgız tarihinin önemli bir destanda kahramanı olan Manasın eğitim aracı olarak sunulması konusunda birçok girişimde bulunmuştur. 26-28 Ağustos 1995 tarihinde düzenlenen Uluslararası Manas Destanı ve Dünya Halklarının Epik Mirasları Sempozyumunda Manas’ın yedi öğüdünü ortaya atarak genç nesillerin eğitimi için eğitim ve öğretim kurumlarında yeri olması için ve öğrencilere benimsetilmesine ilişkin bir hayli çalışma yapılmıştır. Akayev bir konuşmasında; “Biz destana

¹ Manas destanında “Manas Ata” Kırgızların tarihinde en büyük kahramandır. Dolayısıyla mekteplerde de sınıfları sınıflandırırken Manas Ata ve onun oğlu Semeytey ve torunu Seytek şekilde kullanılmaktadır. Her sınıfta Manas Ata’ yedi öğütleri okutulur.

sadece geçmişin değil bugünün de iştirakçisi, halkı birleştirmeye yardımcı, günümüz gençlerinin manevi kuvveti için bir kaynak olarak bakıyoruz”. Kırgızlarda yedi sayısı kutsaldır. Atalarımızın âdetine saygı gösterirsek, Manas’ın yedi nasihatinden bahsettim eğer bunları kalbimizde her zaman saklarsak, o zaman bizi büyük bir istikbal beklemektedir” demiştir (Beşirli ve Ünal, 2015:1).

Manas’ın yedi öğüdü aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

1. Millet ve vatanın bütünlüğü, bir yakadan baş, bir yerden el çıkaran iç birliği;
2. Halk arasında birlik, dostluk ve işbirliği;
3. Milli onur ve vatandaşlık vicdanı;
4. Yorulmaz bir çalışma, yüksek zanaat-egitim ile güçlü devlete ulaşma;
5. İnsancılık, âlicenap, affedicilik;
6. Tabiat ile tatlı ilişki içinde olma;
7. Kırgız devletini sağlamlaşması ve onun göz bebeği gibi muhafaza etmek.

Kırgızistan eğitim sistemine göre 9 sınıfa kadar mektep eğitimi şarttır. 9 sınıftan sonra öğrenci ilk orta mezun diplomaya sahip olur. Bu ilk orta diploma ile orta mesleki eğitime (kolejler, teknik okullar) Mesleki kolejlere veya Teknik okullara gidebilirler. İsteyen öğrenciler 11 sınıfa kadar okuyup, Milli Eğitimi tarafından düzenlenen ORT sınavı kazanarak, yükseköğretim eğitime (enstitüler, akademiler, üniversiteler, konservatuarlar) devam edebilir. Yükseköğrenim (*bakalavr*) sonrası lisansüstü ke eğitime (*magistrantura, aspirantura, PhD doktora*) devam edebilirler.

1.2. Mektep Öğretim Eğitim Sistemi

Kırgızistan’da ilköğretimde 11 yıllık bir eğitim verilmektedir. Toplamda 3 kademeye ayrılmıştır. Bu kademeler sırayla şu şekildedir:

- İlk sınıflar (ilkokul), (1-4. sınıflar), eğitimin ilk aşamasıdır;
- Temel Orta Eğitim, 5 yıllık bir süreye sahip olan Temel Orta Eğitim’in ikinci kademesidir. Orta Öğretim okullarında 5-9. Sınıfları içine almaktadır;

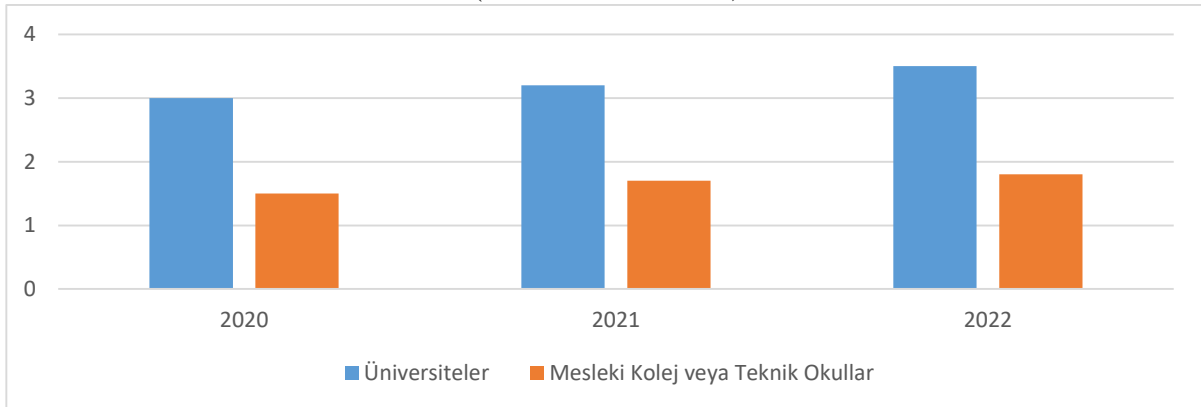
▪ Tam Orta Eğitim Kademesi, lise seviyesinde ve Orta Öğretimin üçüncü ve son kademesidir. Toplamda iki yıllık bir eğitimin verildiği orta öğretim okullarında, mesleki orta öğretim okullarında, gimnazyumlarda ve liselerde (11- 12.sınıflar) verilmektedir.

▪ 30 Nisan 2003 tarihli ve 92 numaralı Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Eğitim Konulu Kanunu'nda (II- Глава, 11- Берене) genel eğitim programları şu şekilde sıralanmıştır:

- Okulöncesi Eğitim
- İlk Öğretim Eğitim
- Orta Öğretim Eğitimi
- Yüksek Öğrenim Eğitim

İlkokullarda 6-7 yaş aralığındaki çocuklar alınmaktadır. Kırgızistan'da 9 yıllık zorunlu eğitim bulunmaktadır. Zorunlu eğitim bütün devlet veya özel okullarda, liselerde, gimnazyumlarda verilmektedir. Son kademe meslek okullarında her alandaki bilgiyi daha kapsamlı şekilde alma imkânı bulunmaktadır. Okulunu başarı ile bitiren öğrencilere devlet tarafından tam orta öğretim diploması (Attestat) verilmektedir. Orta öğretimin ikinci kademesi ise 4 yıllık öğretim programları olan orta öğretim düzeyinde eğitim veren meslek liseleri, teknik liseler (Tehnikum) ve kolejlerden oluşmaktadır. Bu programı bitiren öğrenciler mesleki eğitimin yanında tam orta öğretimi de bitirmiş kabul edilmektedir. Tam orta öğretim diploması veya ona denk olan başka tam orta öğretim belgelerinin olması yükseköğretime girişte en önemli şart olarak sunulmaktadır (Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, 2022:103).

Tablo 3: Kırgızistan'da Mesleki ve Yükseköğrenim Okullarında Öğrenci Sayısı (Nüfus Göre 10000'a)

Kaynak: National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, <https://www.stat.kg/kg/statistics/obrazovanie/> (Erişim tarihi: 02/05/2024).

Bu tabloda Kırgızistan'da mesleki ve yükseköğrenim okullarında öğrenci sayısının yıllara göre dağılımını göstermektedir. Veriler, 2020, 2021 ve 2022 yıllarını kapsamaktadır ve

nüfusa göre her 10.000 kişi başına düşen öğrenci sayısı olarak ifade edilmiştir. Üniversiteler 2020'den 2021'e öğrenci sayısında artış gözlemlenmiştir (yaklaşık 2.5'ten 3'e). 2021'den 2022'ye de öğrenci sayısı artmıştır (yaklaşık 3'ten 3.2'ye). Genel olarak üniversite öğrencilerinin sayısında sürekli bir artış trendi mevcuttur. Mesleki Kolej veya Teknik Okullar: 2020'den 2021'e öğrenci sayısında artış gözlemlenmiştir (yaklaşık 1'den 1.5'e). 2021'den 2022'ye öğrenci sayısında bir azalma gözlemlenmiştir (yaklaşık 1.5'ten 1.2'ye). Mesleki kolejlere olan ilgi, 2021'de zirve yapmış, ancak 2022'de düşüş göstermiştir. Tabloda Kırgızistan'da yükseköğrenim ve mesleki eğitime olan ilginin yıllar içinde nasıl değiştiğini göstermektedir. Üniversitelere olan ilgi sürekli bir artış gösterirken, mesleki okullara olan ilgi 2021'de artmış ancak 2022'de düşüş yaşamıştır. Bu veriler, Kırgızistan'da eğitim tercihleri ve öğrenci dağılımındaki eğilimler hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Üniversiteler Artış Trendi 2020'den 2022'ye kadar üniversite öğrencisi sayısında sürekli bir artış gözlemlenmiştir. 2020'de 2.5, 2021'de 3 ve 2022'de 3.2 öğrenci/10.000 nüfus oranlarına ulaşılmıştır. Günümüzde bu artış trendi devam ediyorsa, günümüzde de üniversitelerdeki öğrenci sayısının artmaya devam ettiğini söyleyebiliriz. Üniversite eğitimi, Kırgızistan'da giderek daha popüler hale gelmektedir.

Mesleki Kolej veya Teknik Okullara olan ilgi mesleki okullara olan ilgi 2020'den 2021'e artmış, ancak 2022'de tekrar düşmüştür. 2020'de 1, 2021'de 1.5, ve 2022'de 1.2 öğrenci/10.000 nüfus oranları görülmüştür. Günümüzde Mesleki okullara olan ilgi, 2021'deki zirveden sonra azalmış olabilir. Günümüzde bu ilginin azalmaya devam edip etmediği veya tekrar artıp artmadığına dair kesin bir bilgiye sahip değiliz, ancak son trend azalma yönündedir. Günümüzde üniversitelerdeki öğrenci sayısının artmaya devam ettiği, mesleki kolej ve teknik okullara olan ilginin ise dalgalı bir seyir izlediği söylenebilir. Bu durum, öğrencilerin ve ailelerinin üniversite eğitime daha fazla önem verdiğini, mesleki eğitime olan ilginin ise değişken olduğunu göstermektedir. Eğitim politikaları ve ekonomik koşullar gibi faktörler de bu eğilimleri etkilemektedir. Üniversitelere olan ilginin artmaya devam etmesi, Kırgızistan'da yükseköğrenime verilen önemin arttığını ve daha fazla öğrencinin üniversite eğitimi almayı tercih ettiğini göstermektedir. Bu, gelecekte daha kalifiye bir iş gücünün ortaya çıkmasına ve ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunabilir. Mesleki ve teknik okullara olan ilginin dalgalı seyri, bu tür eğitim programlarının toplumda nasıl algılandığına ve ekonomik koşullara bağlı olarak değişebileceğini gösterir. Gelecekte, bu okullara olan ilginin artması veya azalması, hükümetin mesleki eğitime yönelik politikalarına ve iş piyasasındaki ihtiyaçlara bağlı olacaktır. Eğer üniversite öğrencisi sayısındaki artış devam ederse, daha fazla genç nüfusun üniversite

eğitimine yöneldiği ve Kırgızistan'da yükseköğrenimin önem kazandığı sonucuna varılabilir. Bu daha fazla üniversite mezunu ve potansiyel olarak daha yüksek eğitim seviyesine sahip bir toplum anlamına gelir. Mesleki ve teknik okullara olan ilgi dalgalı bir seyir izlediğinden, gelecekte bu okullara olan talebin yeniden artma potansiyeli vardır. Bu artış, hükümetin mesleki eğitimi teşvik etme politikaları, ekonomik teşvikler ve iş piyasasının taleplerine bağlı olarak gerçekleşebilir. Sonuç olarak, tablonun nüfusa göre oranlanmış verileri, Kırgızistan'da eğitimdeki eğilimlerin daha net anlaşılmasını sağlar ve gelecekteki olası değişiklikler hakkında öngörülerde bulunmayı kolaylaştırır. Eğitim politikaları ve ekonomik koşullar, bu eğilimleri etkileyen önemli faktörlerdir ve dikkatle izlenmelidir.

2. YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ

Kırgızistan'ın yükseköğretim sistemi bağımsızlık sonrası dönemde ciddi değişimler geçirmiş ve Avrupa eğitim standartlarına yaklaştırmaya çalışmıştır. Bu değişiklikler arasında Bolonya Süreci gibi uluslararası eğitim standartlarına uyum sağlama çabaları yer alabilir. Bolonya Süreci, Avrupa'daki yükseköğretim sistemlerini uyumlaştırmayı amaçlayan bir dizi reformdan oluşur ve üye ülkeler arasında akademik derecelerin tanınmasını, kalite güvencesini ve öğrenci hareketliliğini kolaylaştırmayı hedeflemektedir.

Kırgızistan'da yükseköğretimde yeni öğretme metodolojileri arasında; öğrenci merkezli öğrenme, etkileşimli öğretim teknikleri, problem tabanlı öğrenme, proje tabanlı öğretim ve uygulamalı öğrenme yer alabilmektedir. Ancak bu reformlar ve uygulamalar, kurumdan kuruma değişiklik gösterebilir ve her üniversitenin kendine özgü öğretim stratejileri vardır. Kırgızistan'ın yükseköğretim sistemdeki metodoloji, Avrupa eğitim standartlarına yaklaşmak açısından yenilikçi ve profesyonel olarak yönlendirilmiş bir eğitime odaklanır. Bu bağlamda üniversitelerin ve sanayi kuruluşlarının yakın iş birliği ile öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmesine ve inovasyon üretimine katkıda bulunmalarını hedefler belirlemektedir. (Fayzibayev ve Mukhamedova, 2021:457). Avrupa eğitim standartları ile Kırgızistan eğitim sistemi arasındaki farklara gelince; Avrupa, Bolonya Süreci ile birlikte yükseköğretim sistemlerini standardize etmiş ve ülkeler arasında eğitim düzeyinin tanınması, kredi transfer sistemi, kalite güvencesi ve öğrenci ile akademisyen hareketliliğini artırmıştır. Kırgızistan da bu sürece yaklaştırmaya çalışmakla birlikte, tam anlamıyla Avrupa modelini benimsemesi ve uygulaması süreç gerektiren bir durumdur. Çünkü bu, sadece eğitim müfredatlarının yeniden düzenlenmesini değil, aynı zamanda eğitim altyapısının ve kurumsal kapasitenin iyileştirilmesini, akademik özgürlük ve kalite güvencesi gibi konularda ilerlemeyi de gerektirebilir. Yine de, Kırgızistan yükseköğretim sistemi, uluslararası standartlara uyum

sağlama, öğretim kalitesini artırma ve rekabetçi bir çevre yaratarak yükseköğretimdeki işbirliklerini artırma yönünde adımlar atmaktadır (Abdufattoevna, 2021:1). Kırgızistan, Bolonya Süreci'nin getirdiği kredi sistemine ve eğitim standartlarına uyumu hedeflemektedir. Bu süreçte yükseköğretimde Avrupa Kredi Transfer Sistemi kullanımını teşvik eder ki bu da öğrencilerin Avrupa genelindeki diğer üniversitelere geçişlerini ve oradaki eğitimlerini kolaylaştırmaktadır. Kırgızistan'da Bolonya sürecinin uygulanması ve puanlama sisteminin etkinliği hakkında net bilgiler sağlamak güçtür, çünkü bu bilgiler güncel resmi verilere dayanmaktadır ve durum sürekli gelişmektedir. Ancak, bazı Kırgız üniversitelerinin Bolonya ilkelerini benimseyerek eğitim sistemlerini ECTS uyumlu hale getirdiği bilinmektedir. Örnek olarak, önde gelen Kırgız üniversitelerinden bu sürece uyum gösterenler arasında Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, Kırgızistan Uluslararası Üniversitesi gibi çeşitli uluslararası ortaklık ve işbirliği içinde olan üniversiteler söz konusudur. Bu tür üniversiteler genellikle uluslararası akademik standartlar ve işbirlikleri konusundaki bağlantıları nedeniyle Bolonya sürecine daha yakından uyum göstermektedir. Ancak, Kırgızistan'daki yükseköğretim kurumlarının Bolonya Süreci ve ECTS puanlama sistemi ile uyum düzeyi hakkında kesin bilgi sağlamak için resmi verilere ve üniversitelerin kendi açıklamalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bilgiler üniversitelerin web siteleri veya eğitimle ilgili resmi raporlar aracılığıyla sağlanabilmektedir.

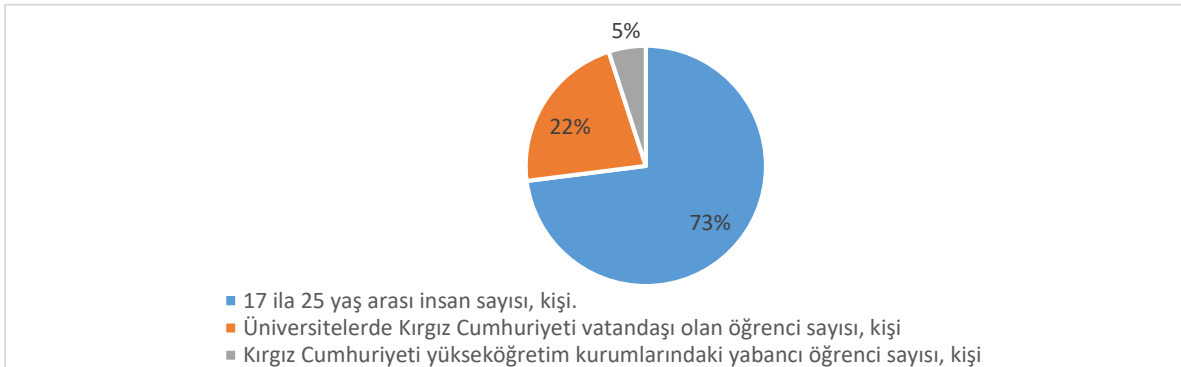
2.1. Uluslararası Yükseköğretim Sistemi ile Kırgızistan akademik düzeyler arasındaki ilişkiler

Ulusal standartlar, genellikle bir ülkenin kendi kültürel, tarihi ve eğitim hedeflerine dayanmaktadır. Eğitim içeriği ile yöntemini, o ülkenin işgücü piyasası ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Ulusal yasal ve düzenleyici çerçevelerle uyumludur ve genellikle ülkenin eğitim bakanlığı veya ilgili kurumları tarafından oluşturmaktadır ve denetlenmektedir. Uluslararası standartlar ise küresel kabul görmüş kriterlere dayanmaktadır ve çeşitli ülkeler arasında eğitim programlarının karşılıklı tanınmasını kolaylaştırmaktadır. Bu standartlar, uluslararası anlaşmalar ve uluslararası kuruluşların rehberliği altında geliştirilir ve genellikle daha geniş bir perspektiften tasarlanarak farklı milletlerden öğrenciler için uygulama kolaylığı sağlanmaktadır. Her iki düzeyde belirlenen eğitim kalitesi standartları, yerel ve global perspektiflerin bir arada düşünülmesini ve eğitim kurumlarının birbirinden farklı ihtiyaç ve hedefleri karşılayabilmesini sağlamaktadır. Kırgızistan'ın uluslararası akademik düzeyi ve süreçlerinin değerlendirilmesi birçok faktöre bağlıdır. Ülkenin yükseköğretim sistemini geliştirme çabaları, ders içeriklerini güncelleme, öğretim metodolojisi iyileştirmeleri ve

araştırma kapasitesini artırma gibi unsurları içermektedir (Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, 2022:107). Ancak, bu gelişmelerin somut detayları, üniversitelerin kendi reform politikalarına ve kapasitelerine bağlı olmaktadır. Kırgızistan'dan alınan profesör veya doçent unvanlarının Avrupa standartlarına uygunluğu konusunda ise, bu tür akademik dereceler ve unvanlar ülkeden ülkeye değişiklik gösterir ve her ülkenin kendi akademik yükseltme ve atama sistemi bulunmaktadır. Avrupa'da akademik unvanlar ve kariyer yolculukları genellikle Bolonya Süreci'ne ve ilgili ülkenin kendi akademik standartlarına uygun olarak düzenlenmektedir. Ancak bir Kırgız üniversitesinden alınan akademik dereceler Avrupa'da tanınması ve eşdeğerliği, özellikle AB ülkelerinde, o ülkenin eğitim sistemine, denklik anlaşmalarına ve tanıma prosedürlerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Kırgızistan'ın yükseköğretim kalite güvence mekanizmaları ve akademik normlarıyla ilgili spesifik bilgiler genellikle üniversiteler ve eğitim bakanlıklarınca sağlamaktadır.

Modern koşullarda, eğitim potansiyelinin oluşumu özen gerektirmektedir. Küreselleşme süreçlerinden etkilenen yükseköğretimin sorunlarına çözüm bulmak ve uluslararasılaşmak önemlidir. Başlangıçta ulusal eğitim standartları belirlenirken müfredatın ülkenin uluslararası gerekliliklerini dikkate alması gerekmektedir. Eğitim potansiyeli, ekonominin küresel rekabetçiliğini sağlamak için de göz önünde bulundurulmalıdır. Dünyada evrensel olarak kabul gören bir yükseköğretim sistemi olmasa da, ulusal düzeyde oluşturulabilmesini sağlayan bir dizi uluslararası kural bulunmaktadır. Eğitim kurumlarının etkili bir sistemi, yükseköğretimin uluslararasılaşma sürecindeki rolü açısından Kırgız Cumhuriyeti'nin eğitim potansiyelini iki şekilde değerlendirmelidir. Milli eğitim hizmetlerinin kalitesi ve uluslararası standartlara yaklaşımı ve açık rekabeti teşvik etmek, okulları devletin etkisinden kurtarır ve kaynaklara erişimde eşitsizliği azaltmaktadır.

Tablo 4: Kırgız Cumhuriyeti Nüfusu İçin Yükseköğrenime Erişilebilirlik Düzeyi

Kaynak: National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, <http://www.stat.kg/ru/statistics/obrazovanie/> (Erişim tarihi 30.11.2023).

Bu tabloda Kırgız Cumhuriyeti'nde yükseköğrenime erişilebilirlik düzeyini 17 ila 25 yaş arası insan sayısı, üniversitelerde Kırgız Cumhuriyeti vatandaşı olan öğrenci sayısı ve Kırgız Cumhuriyeti yükseköğretim kurumlarındaki yabancı öğrenci sayısı açısından değerlendirmektedir. Tablodaki verileri 17 ila 25 Yaş Arası İnsan Sayısı (73%), Bu kesim, yükseköğrenim çağındaki potansiyel öğrenci nüfusunu temsil etmektedir. Yüzde 73'lük oran, bu yaş grubunun toplam nüfus içindeki payını gösterir ve yükseköğrenim talebinin hangi demografik gruptan geldiğini anlamak açısından önemlidir. Üniversitelerde Kırgız Cumhuriyeti Vatandaşı Olan Öğrenci Sayısı (22%) bu oran Kırgız Cumhuriyeti vatandaşı olan ve üniversitelerde eğitim gören öğrenci sayısını ifade etmektedir. Bu 17-25 yaş grubundaki kişilerin ne kadarının üniversite eğitimi aldığını göstermektedir. Yükseköğretim Kurumlarındaki Yabancı Öğrenci Sayısı (5%), Kırgızistan'da yükseköğretim kurumlarında okuyan yabancı öğrencilerin oranını temsil etmektedir. Bu veriler Kırgızistan'ın uluslararası öğrenci çekme kapasitesini ve uluslararası eğitimdeki rolünü göstermektedir. Yükseköğrenime Erişim Oranı 17-25 yaş grubunun %73'lük payına karşılık, üniversitelerde eğitim gören Kırgız vatandaşlarının %22 oranında olması, yükseköğrenime erişimde sınırlı bir oranın olduğunu göstermektedir. Bu eğitime erişim ve katılım oranlarının artırılması gerektiğini işaret eder. %5'lik yabancı öğrenci oranı olan Kırgızistan'ın yükseköğretim sisteminin uluslararası düzeyde bir miktar tanındığını ve bazı yabancı öğrencileri çekebildiğini göstermektedir. Ancak bu oranın düşük olması, uluslararası öğrenci çekme kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılabileceğini göstermektedir. Üniversitelerdeki Kırgız vatandaşlarının oranının artırılması, daha fazla gencin yükseköğrenime erişimini sağlamak için burs programları, eğitim kalitesinin artırılması ve ekonomik destekler gibi önlemlerle mümkündür. Yabancı öğrenci oranının artırılması, Kırgızistan'ın uluslararası eğitim pazarındaki yerini güçlendirebilir. Bu yönetim ile uluslararası işbirlikleri değişim programları ve yabancı öğrencilere yönelik cazip eğitim fırsatları sunarak sağlanabilmektedir.

Sonuç olarak, bu tablo Kırgız Cumhuriyeti'nde yükseköğrenime erişilebilirlik düzeyini ve bu alanda yapılması gereken iyileştirme alanlarını ortaya koymaktadır. Eğitime erişimi artırmak ve uluslararası öğrenci çekme kapasitesini yükseltmek, ülkenin eğitim sisteminin daha güçlü ve kapsayıcı hale gelmesine katkıda bulunabilir. Daha fazla öğrenciye ulaşacak şekilde burs programları geliştirilmelidir. Bu özellikle düşük gelirli ailelerden gelen öğrencilerin yükseköğrenime erişimini artırabilir. Eğitim finansmanını kolaylaştırmak için öğrencilere düşük faizli kredi ve hibe seçenekleri sunulabilir. Eğitim kurumlarının fiziksel altyapısını

(laboratuvarlar, kütüphaneler, yurtlar) iyileştirerek, öğrencilere daha iyi bir öğrenim ortamı sunulmalıdır. Eğitim programlarının güncellenmesi, öğretim üyelerinin kalitesinin artırılması ve modern eğitim tekniklerinin benimsenmesi ile eğitim kalitesi yükseltilmeli. Yabancı üniversitelerle ortak programlar ve değişim programları geliştirilmeli. Bu hem Kırgız öğrencilerin yurtdışında eğitim almasını hem de yabancı öğrencilerin Kırgızistan'a gelmesini teşvik eder. Kırgızistan'ın eğitim kurumlarının uluslararası arenada tanıtılması için stratejik pazarlama kampanyaları yürütülmeli. Mesleki eğitim ve yükseköğretim programları arasında geçişi kolaylaştıran köprü programları oluşturulmalı. Bu mesleki eğitim almış öğrencilerin üniversite eğitimi almasına olanak tanır. Çift Diploma Programları gibi hem akademik hem de mesleki yeterlilik sağlayan programlar geliştirilmeli. Öğrencilere akademik, kariyer ve kişisel gelişim konularında danışmanlık hizmetleri sunulmalıdır.

Öğrencilerin sosyal becerilerini ve ağırlarını geliştirmelerine yardımcı olacak öğrenci toplulukları ve kulüpler desteklenmelidir. Eğitim Politikalarının Revizyonu ile eğitim politikalarının sürekli gözden geçirilmesi ve modern ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Yönetim ve Denetim Mekanizmalarının Güçlendirilmesi için Eğitim kurumlarının yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik artırılmalı. Bu stratejiler Kırgız Cumhuriyeti'nde yükseköğretime erişilebilirliği artırabilir ve öğrenci sayısındaki artışa katkıda bulunabilir. Eğitim kalitesinin yükseltilmesi ve öğrencilerin desteklenmesi, ülkenin genel eğitim seviyesini ve gelecekteki ekonomik ve sosyal kalkınmasını olumlu yönde etkileyebilmektedir.

Günümüzde küreselleşme süreci ile birlikte Kırgızistan'da yükseköğretim sistemini geliştirmek için önemli adımlar atılmaktadır. Ancak eğitimin yeniden yapılandırması için bir takım sorular cevapsız kalmaktadır. Ülkedeki ekonomi sorunlar ve yeniden düşünme refahı canlandırmak için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Yeni eğitim sistemi halkın kültürel ve ulusal özelliklerinin korunmasını kapsamakla birlikte, küresel zorluklar karşısında sağlam bir sistem oluşturması beklenmektedir. Eski eğitim sistemiyle bütünleşerek tüm eğitim kurumlarına eşit olarak uygulanması gerekmektedir. Çağımızda uluslararası eğitim sisteme uyum sağlamak için ve her alanda eğitimin kabul edilmesi için, her yönüyle toplumda bu yeniliklere ihtiyaç vardır. Metodolojik ve uygulamalı olarak Yükseköğretim sisteminin uluslararası eğitim sistemine entegre olması için oldukça zor görev ve sorumluluk gerekmektedir.

Kırgızistan'da eğitiminin uluslararası standartlara uyum sağlaması için bir dizi önlemler alınmıştır. Bu önlemler arasında eğitim kurumlarının altyapısının güçlendirilmesi,

öğretim metodolojisinin modernize edilmesi ve öğretim elemanlarının niteliğinin artırılması yer almaktadır. Ayrıca, yükseköğretimde araştırma faaliyetlerini teşvik etmek amacıyla çeşitli destek programları da uygulanmaktadır. Bu bağlamda, üniversiteler arası işbirlikleri ve uluslararası akademik değişim programları da önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, eğitimde teknolojinin kullanımı da giderek artmaktadır. Uzaktan öğrenme platformları ve dijital kaynaklar, öğrencilere daha geniş bir eğitim imkânı sunmaktadır. Böylelikle, Kırgızistan'ın eğitim sistemi, uluslararası standartlara uyum sağlaması ve küresel rekabet gücünü artırma yolunda önemli adımlar atmaktadır. Kırgızistan'da akreditasyon ve kalite güvence sistemlerinin geliştirilmesine yönelik politikalar genellikle yükseköğretimde standartların yükseltilmesi ve uluslararası normlara ulaşılması amacıyla tasarlanmaktadır. Bu politikalar kapsamında alınan önlemler arasında şunlar önerilebilmektedir: Kurumsal Akreditasyon konusu hakkında Üniversiteleri ve belli programları değerlendirmek ve onaylamak için ulusal ve uluslararası akreditasyon kurumlarıyla çalışmaktır. Bu süreç hem eğitim kalitesini hem de eğitim kurumlarının idari kapasitesini incelemeyi içermektedir. Kalite Standartları Geliştirme bağlamında eğitim programlarının kalitesine yönelik ulusal standartların oluşturulması ve revize edilmesidir. Bu, öğrencilerin edindikleri bilgi ve becerilerin çıktılarının ölçülmesini ve derecelendirilmesini içermektedir. Sürekli İyileştirme Eğitim kurumlarını konusunda öğretim ve araştırma faaliyetlerinde sürekli iyileştirme süreçlerine katılmaya teşvik etmektir. Bu, öğrenci geri bildirimleri ve mezuniyet sonrası başarı takibi gibi çeşitli yöntemlerle yapılmaktadır. Uluslararası İşbirlikleri konusunda Yükseköğretim kurumları arasındaki uluslararası işbirliklerini artırarak ve diğer ülkelerdeki eğitim sistemlerinden en iyi uygulamaları benimseyerek kalite güvencesi standartlarının artırılması sağlanmaktadır. Akademisyen ve Araştırmacı Gelişimi bağlamında üniversite öğretim elemanlarının ve araştırma personelinin mesleki ve akademik gelişiminin desteklenmesi, uluslararası konferans, seminer ve eğitimlere katılımlarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Uluslararası İşbirliği konusunda yabancı üniversiteler, araştırma enstitü Kırgızistan'ın akademik düzeyini uluslararası standartlara uyumlu hale getirmek için uyguladığı stratejiler ve politikalar, yükseköğretim sisteminin çeşitli yönlerini kapsayacak şekilde tasarlanması gerekmektedir. Eğitimde araştırma ve inovasyon bağlamında araştırma kapasitesini ve altyapısının oluşmasına önem vermektedir (Brück, Esenaliev, Kroeger, Kudebayeva, Mirkasimov ve Steiner, 2014:819).

Kırgızistan yükseköğretim sisteminde öğrenci değişim programları, üniversitelerin uluslararası iş birlikleri ve anlaşmaları doğrultusunda şekillenmektedir. Bu programlar, öğrencilere farklı kültürleri ve eğitim sistemlerini deneyimleme fırsatı sunarak akademik ve kişisel gelişimlerini desteklemekte ve ülkeler arası akademik ve kültürel anlayışı artırmaktadır. Kırgızistan'da mevcut olan bazı uluslararası değişim programları şunlardır:

Erasmus+ Programı: Avrupa Birliği tarafından finanse edilen bu program, Kırgızistan gibi Avrupa Komşuluk Politikasına dâhil ülkelerin öğrencilerine Avrupa'da eğitim alma imkânı sunmaktadır. Bu program, öğrencilere geniş bir kültürel ve akademik deneyim kazandırmaktadır.

Fulbright Programı: Amerika Birleşik Devletleri ile diğer ülkeler arasında kültürel değişimi teşvik eden bu program, Kırgızistanlı öğrencilere ve akademisyenlere araştırma ve öğretim için burslar sağlamaktadır. Fulbright, dünya genelinde akademik mükemmeliyeti ve kültürel anlayışı destekleyen prestijli bir programdır.

DAAD (Alman Akademik Değişim Servisi): Almanya merkezli bu organizasyon, Kırgızistanlı öğrencilere ve akademisyenlere Almanya'da eğitim ve değişim fırsatları sunmaktadır. DAAD, geniş bir yelpazede disiplinler ve eğitim seviyeleri için burs ve programlar sağlamaktadır. Bu programlar, öğrencilere geniş bir uzmanlık alanında ve farklı eğitim seviyelerinde fırsatlar sunmaktadır. Her programın kendine özgü başvuru kriterleri ve prosedürleri bulunmaktadır, ancak hepsi, öğrencilere uluslararası bir perspektif kazandırmayı ve küresel bağlantılar kurmayı hedeflemektedir. Bu değişim programları, Kırgızistan'ın akademik topluluğunu küresel standartlara yaklaştırmakta ve öğrencilerin dünya çapında rekabet edebilir bireyler olarak yetişmesine katkı sağlamaktadır.

Türk dünyası bağlamında eğitim programları, genellikle Türkçe konuşulan ülkeler arasındaki öğrenci ve akademisyen değişimini, ortak araştırmaları ve eğitim iş birliklerini teşvik etmekte ve bu ülkeler arasındaki bağları güçlendirmektedir. Türkiye'nin Türk cumhuriyetleri ve Türkçe konuşulan diğer bölgelerle yaptığı ikili anlaşmalar bu programları desteklemekte ve çeşitlendirmektedir.

Türkiye Bursları: Türkiye'nin uluslararası öğrencilere sunduğu tam burslu eğitim programıdır. Türk dünyasından ve diğer ülkelere öğrencilere lisans, yüksek lisans ve doktora seviyelerinde eğitim fırsatları sunmaktadır (<https://ytb.gov.tr/>, 2023).

TİKA Eğitim Programları: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Türkiye'nin kalkınma yardımları kapsamında eğitim ve kapasite geliştirme projeleri yürütmektedir.

Yunus Emre Enstitüsü Dil Bursları: Türk kültürünü ve Türkçe öğrenimini teşvik etmek amacıyla çeşitli dil öğrenme ve kültürel programlar sunmaktadır.

Mevlana Değişim Programı: Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki yükseköğretim kurumları arasında öğrenci ve öğretim üyesi değişimini teşvik eden bir programdır (<https://mevlana.yok.gov.tr/temel-bilgiler>, 2023). Kırgızistan için önemi olarak Kırgız öğrencilerin ve akademisyenlerin Türkiye'nin eğitim sistemine ve akademik yaklaşımlarına doğrudan maruz kalmasını sağlamaktadır. Kırgızistan yükseköğretim kurumlarının uluslararası ilişkilerini genişletir ve akademik ağlarını güçlendirmektedir. İki ülke arasında kültürel ve bilimsel alışverişi artırır ve uzun süreli iş birlikleri kurulmasına zemin hazırlamaktadır.

Orhun Değişim Programı: Türk Devletler Teşkilatı üye ülkeleri arasında yükseköğretim alanında iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş olan Türk Üniversiteler Birliği taraflarından sunulan değişim programıdır (<http://www.turkunib.org/tr>, 2023). Bu program, Türk dünyasındaki sanat ve kültür alanlarında eğitim için fırsatlar sunmaktadır. Kırgızistan için önemi Türk Dünyasının ortak tarihine ve dillerine dair bilgi ve farkındalığı arttırmaktır. Türk Cumhuriyetleri arasında dil, edebiyat ve kültürel bağları güçlendirmesine katkı sağlamaktadır.

Akademik ve kültürel alışverişi teşvik ederek, eğitim kalitesinin ve Türk Dünyasının iş birliğinin artırılmasına katkı sağlar. Öğrenci ve akademisyen hareketliliğini artırarak farklı eğitim sistemlerinde deneyim kazanmalarını sağlamaktadır. Ortak tarihi ve kültürel mirasa sahip ülkeler arasında bilimsel ve akademik iş birliğini güçlendirmesine katkı sunmaktadır. Bu tür programlar, Kırgızistan'ın eğitim sistemine ve akademik dünyasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Öğrenciler ve akademisyenler için farklı kültürel ve akademik perspektifler sunarak, eğitim kalitesini ve uluslararası iş birliğini arttırmaktadır.

2.2. Yüksek Lisans ve Doktora (Aspirantura; Doktorantura) Eğitim Sistemi

Günümüz Kırgız Cumhuriyeti'nde yükseköğretimle ilgili olarak, 2017 yılı sonu itibarıyla Kırgız Cumhuriyeti vatandaşlarının sadece %22'si, 17 ila 25 yaşları arasındaki gençlerin üniversitelerde eğitim gördüğünü göstermektedir. Uluslararasılaşma bağlamında eğitim potansiyelinin oluşum süreci, Kırgız Cumhuriyeti'nde yükseköğretimin çeşitli alanlarda devam ettiğini belirtmektedir. Yurtiçi eğitimin uluslararası gerekliliklere yaklaştırılması ve bu standartların sağlanmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. 2012-2017 yılları arasında, Kırgızistan'da artan özel üniversitelere olan ilgi sonucunda, 2017 yılında devlet topraklarında faaliyet gösteren 19 özel üniversite bulunmaktadır. Toplum tarafından güven kazanan

uluslararası eğitim programları ve standartları doğrultusunda, 2015-2017 yılları arasında Kırgızistan'da yabancı üniversitelerin 6 şubesi açılmıştır. Bu şubeler, eğitim programlarını ve standartlarını temel alarak eğitim sürecini organize etmekte ve yabancı ülkelerdeki merkez kampüsleri ev sahipliği yapmaktadır. Avrupa kredili eğitim sistemine geçiş, eğitim potansiyelinin oluşmasında önemli rol oynayan bir model olmaktadır. Modern ekonominin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, Avrupa Tercüme Sistemi'ne geçiş ve 2015 yılında pilot proje olarak yurt içinde uygulanan Kredi Biriktirme (ECTS) sistemi, 2004-2008 ve 2010-2014 dönemlerinden itibaren ülkenin tüm eğitim kurumlarında uygulanmaya başlanmıştır. Buna rağmen, kademeli olarak kredi biriktirilebilmesi de dâhil olmak üzere ilkeler belirlenmiş ve programlar sunulmuştur. Ancak kredi sistemi, Kırgız Cumhuriyeti eğitim sisteminde tam olarak uygulanmamaktadır. Bu süreç devam etmektedir ve düzenleyici bir çerçevenin oluşturulması gerekmektedir. Cumhuriyet üniversitelerinin eğitim programlarında uluslararası standartlara rağmen, Sovyet değerlendirme sistemi genel olarak devam etmektedir. Kırgız Cumhuriyeti'nde eğitim sistemi, uluslararası standartlara uygun olarak aşağıdaki gibi yapılandırılmıştır ve uygulanmaktadır:

-Lisans Eğitimi (Bakalavr): Yüksek mesleki eğitimin ilk aşaması olup, belirlenen müfredatı başarıyla tamamlayan öğrencilere "bakalavr" diploması verilmektedir.

-Yüksek Lisans Eğitimi (Magistr): İleri düzeyde mesleki eğitim olup, belirlenen şartları başarıyla yerine getiren öğrencilere "magistr" diploması verilmektedir.

Lisans eğitimini tamamlayan ve devletin belirlediği nihai sınavlarda başarı gösteren mezunlara, akademik derece atanarak resmi bir yükseköğrenim diploması verilir. Bu diploma, öğrencilerin belirli bir alanda uzmanlaştıklarını gösterir ve onlara profesyonel kariyerlerinde avantaj sağlamaktadır.

Yüksek lisans eğitimini başarıyla bitiren ve devletin belirlediği nihai sertifikayı alan mezunlara, akademik derece atanarak "magistr" diploması verilir. Bu diploma, mezunların ileri düzeyde uzmanlaştığını ve akademik yeterliliğe sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Bu yapı, Kırgız Cumhuriyeti'nin eğitim sisteminin uluslararası standartlara uyumlu olduğunu ve öğrencilere geniş kariyer fırsatları sunduğunu göstermektedir.

Yüksek lisans mezuniyet sonrası aspirantura çalışmaları ve doktora çalışmaları, Kırgız Cumhuriyeti'nde yükseköğrenim sonrası eğitimin ana şeklini oluşturmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin, yükseköğrenim kurumlarında ve bilimsel kuruluşlarda yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin eğitimine ilişkin 16 Temmuz 2018 tarih ve 327 sayılı Kararı ile

bu süreç onaylanmıştır. Bu süreç, Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın "Kırgız Cumhuriyeti'nde Bilimsel, Pedagojik ve Bilimsel Kadronun Yetiştirilmesine İlişkin Yönetmelik" temelinde ve bilimsel uzmanlıklara ilişkin kurallarına uygun olarak yürütülmektedir. Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Bilim ve Bilimsel-Teknik Politika Dairesi, bilimsel ve bilimsel-pedagojik kadroların yetiştirilmesine ilişkin devlet politikasını uygulamaktadır. Kırgız Cumhuriyeti'nin üniversiteleri ve bilimsel kuruluşları, yüksek lisans ve doktora programlarını koordine etmektedir (Kırgız Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, 2022:97). Bilimsel-pedagojik ve bilimsel kadroların eğitimi, Kırgız Cumhuriyeti'nin yükseköğretim kurumlarında ve bilimsel özel kurumlarında bütçe ve sözleşme temelinde tam zamanlı ve yarı zamanlı eğitim şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Bilim alanında yetkili devlet organı, Kırgız Cumhuriyeti bütçesinden ödenmek üzere, yükseköğretim kurumlarında ve bilimsel kuruluşlarda uzmanlık alanlarında lisansüstü/doktora çalışmaları için sağlanacak kontenjan sayısını belirlemektedir. Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından belirlenen kontenjanlara göre devlet yüksek eğitim kurumlarına ve bilimsel kuruluşlarına yüksek lisans, aspirantura/doktora öğrencileri kabul edilmektedir. Yükseköğrenim kurumlarının doktora çalışmalarının kabulü ayrıca Kırgız Cumhuriyeti'nin yükseköğretim kurumlarının ve bilimsel kuruluşlarının tüzel ve özel kuruluşları ile yapılan anlaşmalar uyarınca ücret ödemesi esasına göre yapılmaktadır.

Tablo 5: 2018- 2019- 2020 Yılları İçin Kırgız Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurumlarında Lisansüstü Öğrenci / Doktora Öğrenci Sayısı

Yıllar	Aspirantura'da Devlet bütçesinden okuyanlar		Aspirantura'da özel bütçesinden okuyanlar		Doktora'da Okuyanlar	Toplam Sayı
	Örgün Eğitim	Uzaktan Eğitim	Örgün Eğitim	Uzaktan Eğitim		
2018	132	275	191	132	9	739
2019	132	315	200	93	11	751
2020	95	236	144	79	7	561

Kaynakça: Kyrgyz Republic Ministry of National Education, <https://edu.gov.kg/organizations/3/pages/97/> (Erişim tarihi 30.11.2023).

Bu tabloya göre 2020-2021 eğitim-öğretim yılı için yükseköğretim kurumlarında ve bilimsel kuruluşlarda lisansüstü öğrenci, doktora öğrencisi ve araştırmacı sayısı 2238 kişidir. Bunların arasında, Kırgız Cumhuriyeti'nin devlet yüksek eğitim kurumlarında ve bilimsel kuruluşlarında devlet bütçesinden bir ücret karşılığında 1.277 aspirant öğrenci (456'sı tam zamanlı, 821'i yarı zamanlı) ve 48 doktora öğrencisi bulunmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti'nin tüm yükseköğretim kurumlarında (sözleşmeli esasına göre) ve bilimsel kuruluşlarda 860 yüksek lisans öğrencisi (468'i tam zamanlı, 392'si yarı zamanlı) ve 49 doktora öğrencisi eğitim

görmektedir. Ayrıca, bazı bilimsel kuruluşlarda ve yükseköğretim kurumlarında bağımsız olarak doktora tezi yazmakta olan 57 araştırmacı bulunmaktadır (Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Yıllık Rapor Dergisi, 2022:103).

Kırgız Cumhuriyeti'nde, PhD Doktora konusunda "Eğitim Üzerine" Yasasının 23 ve 40. maddelerine göre kendi alanında Felsefe Doktoru (PhD) ve Doktor yeterlilik derecelerinin verilmesi düzenlenmektedir. Bu kapsamda, lisansüstü mesleki eğitim programları alanında doktora eğitimini düzenleyen kanunlar kabul edilmiş bulunmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin 11 Aralık 2020 tarih ve 601 sayılı Kararnamesi ile ortaöğretim sonrası profesyonel eğitimin organizasyonu (temel doktora (PhD) alanında) ve Felsefe Doktoru (PhD) yeterlilik derecesinin verilmesine ilişkin Yönetmelik onaylanmıştır. Bu yönetmelik, doktora hazırlamak için akredite edilmiş eğitim programları için gereklilikleri belirlemektedir. Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın 4 Mart 2021 tarih ve 219/1 sayılı "Temel doktora (PhD) eğitim programlarına giriş sınavlarının yapılmasına yönelik sınav komisyonları hakkında Yönetmelik" kapsamında, Doctor of Philosophy (PhD) ve Doktora alanında doktora yeterlilik derecesi verilmesi ile temel doktora çalışmalarının listesi onaylanmış bulunmaktadır. Bu düzenlemeler Kırgızistan yüksek eğitiminde doktora eğitimine ilişkin yasal çerçeveyi oluşturmakta ve ilgili süreçlerin yürütülmesini gelişimi bağlamında temel sağlamaktadır.

SONUÇ

Kırgız Cumhuriyeti'nde eğitim sistemi, özellikle yükseköğretim alanında önemli gelişmeler göstermektedir. Son yıllarda, ülkenin eğitim politikalarında ve uygulamalarında çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Ancak, bazı zorluklar ve eksiklikler hala mevcuttur. Öncelikle, yükseköğretimde uluslararası standartlara uyum sağlama çabaları göze çarpmaktadır. Ülkedeki üniversitelerin birçoğu, Avrupa kredili eğitim sistemine geçiş ve uluslararası akreditasyon süreçlerine odaklanmıştır. Ancak, bu geçiş sürecinde yolsuzluk ve usulsüzlük vakaları da yaşanmaktadır, bu da eğitim kalitesi ve güvenilirliği açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Öte yandan, eğitim sisteminin finansmanı konusunda da bazı sıkıntılar bulunmaktadır. Öğretmen, akademisyen maaşları düşük olabilir ve eğitim kaynakları yetersiz olabilir. Bu durum, öğretmenlerin motivasyonunu ve eğitim kalitesini olumsuz etkileyebilir. Bu sorunları çözmek için çeşitli öneriler sunulabilir. Örneğin, eğitim bütçesinin artırılması, öğretmenlerin maaşlarının iyileştirilmesi ve eğitim kaynaklarının daha etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Ayrıca, yolsuzlukla mücadele stratejileri geliştirilmeli ve bu alanda daha fazla denetim ve hesap verebilirlik sağlanmalıdır.

Kırgızistan yükseköğretimde eğitim altyapısı, eğitim kalitesini artırmak ve sürekli geliştirmek için kalite standartlarının geliştirilmesi ve bunların ulusal ve uluslararası düzeyde kabul görecektir şekilde entegrasyonu üzerine kuruludur. Bu altyapının temel bileşenleri olarak eğitim kurumları, kalite güvence sistemleri ve uluslararası standartlara uygun akreditasyon süreçlerini benimseyerek programlarını değerlendirmesi önemlidir. Müfredatın sürekli güncellenmesi ve revize edilmesi, öğrencilerin ihtiyaçlarına ve küresel eğitim trendlerine uygunluğunu sağlaması gerekmektedir. Akademik personelin pedagojik ve akademik yetkinliklerinin artırılması için profesyonel gelişim programları sunulması gerekmektedir. Altyapı ve teknoloji, modern öğrenme yönetim sistemlerinin ve dijital kaynakların entegrasyonu ile yenilikleri desteklemesi önemli olmaktadır. Uluslararası işbirlikleri, eğitim programlarının karşılıklı tanınması ve öğrenci değişimi gibi konular da önemlidir. Bu unsurlar, öğrencilerin edindikleri bilgi ve becerilerin ulusal standartlara uygunluğunu sağlamaktadır. Öğrenci öğrenme çıktıları, öğrencilerin programı tamamladıklarında sahip olmaları gereken bilgi ve becerileri tanımlamaktadır. Ölçme ve değerlendirme süreçleri, öğrenci performansını değerlendirilmesi ve sürekli iyileştirmeyi sağlaması gerekmektedir. Öğretim kalitesi, öğretim elemanlarının yeterliliği ve eğitim yöntemleri ile yakından ilişkili olmasıdır. Program akreditasyonu ise eğitim programlarının niteliğini doğrulayarak ve sürekli iyileştirmeyi teşvik edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Kırgız Cumhuriyeti'nin eğitim sistemi önemli ilerlemeler kaydetmiş olsa da, hala bazı zorluklarla karşı karşıyadır. Ancak, uygun politika ve uygulamaların benimsenmesi, uluslararası işbirliğinin artırılması ve yolsuzlukla etkin bir şekilde mücadele edilmesiyle bu zorlukların üstesinden gelmek mümkündür. Eğitim sisteminin gelişiminde, insanların vatanseverlik ve adalet duygularının önemi büyüktür. Vatan sevgisi, bireylerin ülke ve toplumlarına karşı sorumluluk duygusuyla donanmalarını sağlayarak milli birlik ve beraberliği güçlendirir. Adalet duygusu ise eğitim sisteminin temel değerlerinden biri olarak, toplumsal adaletin sağlanması için bireylerin vicdanlı ve dürüst olmalarını teşvik eder. Bu değerler, eğitim sürecinde vurgulanarak gelecek nesillerin daha bilinçli, sorumlu ve toplumlarına duyarlı bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlamaktadır.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The research problem in the context of this study refers to the successes and difficulties encountered in the process of internationalization of the higher education system in Kyrgyzstan. This includes issues related to aligning educational potential with international standards, setting expectations in the internationalization process, and formulating recommendations to eliminate existing deficiencies. The research problem also includes examining the impact of the internationalization process on the accessibility of education at universities in Kyrgyzstan. The place and impact of higher education in the all-round development of Kyrgyzstan is given.

Research Questions:

Possible Problem Statement of the Article, Challenges in Higher Education System: The article may address challenges faced by the higher education system in Kyrgyzstan post-independence, such as low interest in vocational education and insufficient employment opportunities in vocational fields. Modernization Efforts in Education: It could discuss the efforts to modernize the education system in line with international standards and the struggle to implement changes effectively. Financial Constraints: Another potential issue could be the financial constraints affecting the education sector, leading to low teacher salaries, inadequate educational resources, and the negative impact on motivation and education quality.

Literature Review:

When the Kyrgyz national and international literature is examined, it is seen that there are many local and foreign studies by various researchers on higher education in post-Soviet Kyrgyzstan. When national and international literature is examined within the scope of the research; It is seen that there are a few studies examining the national literature and a few studies examining post-Soviet Kyrgyzstan higher education in the international literature, but the number of studies is limited.

Methodology:

The study was estimated in three stages from local, regional and international sources. In this study, in which the problems of the Higher Education System in its Development in Kyrgyzstan: Developments and Challenges are investigated, the policies of the universities in the country must also be considered in this context in order to create an empirical model. In this study, data for the annual period 1991-2023 was used.

Results and Conclusions:

The study highlights the challenges and successes in the internationalization process of Kyrgyzstan's higher education system. It discusses the impact of internationalization on educational potential, future directions and harmonization of educational standards with international norms. In order to eliminate the current deficiencies in the country's universities, first of all, suggestions were made regarding patriotism, justice and state support, and increasing the quality of education.

KAYNAKÇA

- Abdul Ghafar Ismail, Zulkifli Osman ve Muhammad Akramin. (2020), *Strategies of Postgraduate Students in Completing Studies: A Qualitative Analysis*, International journal of academic research in business & social sciences, ss. 300-308, Erişim adresi: <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBSS/v10-i9/7743>, (Erişim tarihi 30.11.2023).
- Beşirli H., ve Ünal A., (2015), *Kırgızistan'da Politik Toplumsallaşma Sürecinde Eğitim Kurumunun Fonksiyonu Manas'ın Yedi Öğüdü*, Gazi Türkiyat, Güz 17: ss.1-12., Türkiye, 2015, Erişim adresi: <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBSS/v10-i9/7743>, (Erişim tarihi 30.11.2023).
- Erman Y.,ve Boobekova K., (2016), Almanya, Kırgızistan ve Türkiye Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2.
- Fayzibayev, Sh. S. ve Z. G. Mukhamedova. (2021). Methodological System For Organizing Joint Innovation Activities Of The University And Enterprises, *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 12(4), ss.23–25. Retrieved from <https://turcomat.org/index.php/turkbilmat/article/view/457>, (Erişim tarihi 30.11.2023).
- Gergana Dimcheva ve Ivaylo Stoyanov, (2019), *Transport And Communications: The Interested Parties in the Relationship Business – Education*, Strategic Aim of the University of Telecommunications and Post, Erişim adresi: DOI: 10.26552/tac.C.2019.2.2, (Erişim tarihi 30.11.2023).
- Gül, Y.E.,(2019), *Günümüzde Türk Devletlerinde Örgün Eğitim*, Nobel Bilimsel Eserler Yay., Ankara.

- Hamidova A. Abdulfattoevna., (2021), *Mechanism For The Development Of The Education Market In The Context Of Economic Transformation*, TURCOMAT, Erişim adresi: DOI:10.17762/turcomat.v12i5.1783, (Erişim tarihi 30.11.2023).
- Jumaşova G. ve Abdrasulova A., (2019), *Renewal Aspect of Education Reform in the Kyrgyz Republic*, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Erişim adresi: 723264 (dergipark.org.tr), (Erişim tarihi: 20.11.2022).
- Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Yıllık Raporu. (2022), <https://edu.gov.kg/organizations/3/pages/103/> (Erişim tarihi: 02.12.2022).
- Tilman Brück, Damir Esenaliev, Antje Kroeger, Alma Kudebayeva, Bakhrom Mirkasimov ve Susan Steiner, (2014), *Household survey data for research on well-being and behavior in Central Asia*, Journal of Comparative Economics, Volume 42, Issue 3, August, Pages: 819-835, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0147596713000164>, (Erişim tarihi 30.11.2023).
- Zhyldyz Urbaeva, Eunju Lee ve Yeonggeul Lee, (2019), *Reproductive decisions as mediators between education and employment of women in Kyrgyzstan*, Health Care for Women International, Volume 40, Issue 7-9, Erişim adresi: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07399332.2019.1609963>, (Erişim tarihi 30.11.2023).
- Абдраимова Ж., (2012), *Кыргыз Республикасынын Билим Берүү Системасындагы Айрым Кемчиликтер*, https://arch.kyrlibnet.kg/uploads/NSU_ABDRAIMOVA1.pdf, (Erişim tarihi: 28.11.2023).
- Добаев К., (2016), *О Развитии Системы Образования Кыргызской Республики На Современном Этапе*, Известия Кыргызской Академии Образования 2, Киргизская академия образования, ISSN: 1694-8106, eISSN: 1694-804, SS: 48-57.
- Купешев Б., (2021), *Кыргыз Республикасынын Билим Берүү Жана Илим Министри Купешев Болотбек Душековичтин 2021-2024-Жылдарга Карата Программасы*, Бишкек, Erişim adresi: <https://edu.gov.kg/>, (Erişim tarihi 30.11.2023).
- Кыргызстан Цифраларда (2023), *Статистикалык жыйнак*, Бишкек, Erişim adresi: <http://www.stat.kg/media/publicationarchive/828c21d6-9e8f-4cf8-88ef-f0ed837c91a1.pdf> (Erişim tarihi: 02.12.2024).

Мехамадиева К., Крыжанова Л., (2017), *Формирование Образовательного Потенциала В Условиях Интернационализации Системы Высшего Образования В Кыргызстане*, УДК: 378.147(575.2)(04), Бишкек.

Статистикалык Жыйнак, (2023), *Кыргыз Республикасындагы билим берүү жана илим, 2018-2022*, Бишкек, 174 б., ISBN 978-9967-28-561-3, Erişim adresi: <https://www.stat.kg/kg/publications/sbornik-obrazovanie-i-nauka-v-kyrgyzskoj-respublike/> (Erişim tarihi: 21.04.2024).

Тиленбаев Ч., (2014) *Билим системасынын өтөлгөлүү багыттары*, Erişim adresi: <https://kutbilim.journalist.kg/2014/02/21/bilim-sistemasyinyin-t-lg-l-bagyittaryi/>, (Erişim tarihi: 01.12.2022).

